

IV. № 986.

ПОРАЖЕНИЕТО
НА ТУРЦИТЪ ПРИ
Люле Бургазъ

(Сраженията при Люле-Бургазъ, Бунаръ-Хисаръ,
Караагачъ, Колиби, Родосто и Чорлу, споредъ
описанията на английски, руски и френски
военни кореспонденти).

ШУМЕНЪ.
Издание Ив. Лѣсичковъ.
1913.

Петдневния бой около Люле-Бургазъ

I

Слѣдъ Лозенградъ до Люле-Бургазъ

Неуспѣхътъ на източната турска армия при Лозенградъ бѣше за нея, а частно за III корпусъ, едно сериозно поражение.

Турцитѣ не отстѣпиха отъ лозенградскитѣ стѣни, ами просто избѣгаха, безъ да се опратъ поне веднажъ на българитѣ, които ги гонѣха.

Ако българитѣ, които разбиха и изгониха турскитѣ пълчища отъ Лозенградъ, не взеха по-голѣми трофеи и не заловиха много повече плѣнници, отколкото заловиха, това се дължи на обстоятелството, че българската конница тукъ бѣше малка и второ—на крайно лошитѣ пѣтища.

Лозенградскитѣ околности и мѣстата по на югъ сж крайно непроходими: тѣ сж изпѣстрени съ съвсѣмъ много, малки и голѣми, дерета, почвата е глинеста, която бѣше обърната въ блато отъ постояннитѣ дѣждове. Нашата артилерия и обозитѣ затѣваха въ непроходимата калъ, а войската вървѣше направо по уга-ри и гори, безъ да дири нѣкакви пѣтища. Макаръ че условията за прѣслѣждане на бѣгащитѣ турски пълчища и да бѣха тѣй несносни, командуваниятъ армията даде една малка, необходима почивка на войскитѣ и заповѣда тѣ да прѣслѣдватъ отстѣпващитѣ турци.

Главната маса отъ турцитѣ бѣше избѣгала къмъ Бунаръ-Хисаръ, други турски пълчища бѣха избѣгали пѣкъ къмъ Люле-Бургазъ, Баба-Ески и Кара-агачъ.

И тѣй, както е ясно, турската войска се бѣше разпрѣснала, като пилци, на всички страни.

А нейниятъ главнокомандующъ, Махмудъ Мухтаръ паша, бѣше избѣгълъ съ трена чакъ до станцията Черкезкой, но послѣ се покуражилъ, и като дошелъ на себе си, рѣшилъ да се върне пакъ назадъ и на конь отишелъ до Виза.

Нашитѣ войски трѣбваше постоянно да прѣслѣдватъ бѣгащитѣ турци, което тѣ и сториха. Но това прѣслѣждане бѣше мжно, защото турцитѣ се бѣха прѣснали на всички страни. Нашитѣ колонии би трѣбвало да трѣгнатъ на всички страни, а това би направило между тѣхъ връзката трудна.

Но командирѣтъ върваше въ духа на своята армия, върваше и въ инициативата на дивизионитѣ началници. Затова той безъ страхъ раздѣли своята войска на толкова колонии, по колкото пжтища се бѣха разбѣгали турцитѣ. Тази мѣрка бѣ малко рискована, но можеше и да доведе до най-добри резултати.

И тѣй, една бригада отъ нашитѣ трѣгна къмъ Бунар-Хисаръ, друга—отива къмъ Инжекларъ, а третя—върви въ тила на лѣвия флангъ.

Една втора силна колона се залжи къмъ Колиби, Караагачъ и по-нататъкъ.

Най-послѣ, нѣколко по-малки колонии бѣха пратени на югозападъ, къмъ Люле-Бургазъ. Съ най бързъ ходъ замина 35 полкъ, който още при с. Каваклий стремително съ атака на ножъ бѣ изгонилъ останалитѣ тамъ турци, на които нанесе огромни загуби.

Къмъ Бунар-Хисаръ бѣше пратена и коница, която съ появяването си тамъ извика въ турцитѣ цѣла наника.

Може съ увѣреностъ да се каже—а съ това сж съгласни и всички български офицери — ,че, ако третата армия имаше повече кавалерия, напримѣръ 1—2 полка, въ ржцѣтъ на българитѣ биха попаднали по бунархисарския пжтъ десетки хиляди плѣнници и много десетки топове, които турцитѣ бѣха изоставили въ калъта.

Колко турцитѣ се бѣха уплашили отъ нашитѣ войски, това се вижда отъ слѣдния интересенъ воененъ епизодъ.

Когато началникътъ на артилерията се научилъ, че по бунархисарския пжтъ турцитѣ сж зарѣзали въ

калътa своитѣ скрострѣлни топове, той изпрати натакъ на 12 октомврий ротмистра Кабакчиевъ съ заповѣдъ: да вземе единъ взводъ кавалерия, деветъ чифта артилерийски коне и да изкара турскитѣ топове изъ калътa, докато тѣ не сж се сѣтили да пратятъ коне и да си ги прибератъ.

Храбриятъ ротмистъръ изпълнява тази заповѣдъ по единъ твърдѣ оригиналенъ начинъ. Той съвсѣмъ вѣрно е съобразилъ, че топоветѣ, които се намиратъ по пътя по-близо до Лозенградъ, сж изгубени окончателно за турцитѣ и затова трѣбва да се измъкнатъ изъ калътa онѣзи орждия, които сж напуснати отъ турцитѣ по-далече, напр., при Бунаръ-Хисаръ. Затова ротмистърътъ, вървейки успоредно съ полѣмия пътъ, отива въ селото Ени, което се намира почти до самия Бунаръ-Хисаръ, изплашва съ своята поява турцитѣ, излиза на пътя, впрѣга топоветѣ въ своитѣ артилерийски коне и, безъ да иска да знае за почнатия пушеченъ огънь отъ страна на турцитѣ, съ триумфъ закарва топоветѣ въ Лозенградъ.

Като пътувахъ ездешкомъ на конь повече отъ 350 километра отъ Одридъ прѣзъ Лозенградъ къмъ третата армията, азъ съ ужасъ гледахъ по пътя си трупове на хора и коне.

Но какво сж хората и конетѣ! Това сж естествени, неизбѣжни жертви на войната. Съ това човѣкъ навиква и се примирява и вече не обръща внимание.

Десеткитѣ изоставени топове и стотицитѣ ракди, пълни съ снаряди, многото изпочупени изъ калътa каруци, хиляди изхабени патрони—всичко това показва, че тукъ турцитѣ сж понесли ужасенъ погромъ, че тѣхната империя е загубена.

Но за нѣкога славнитѣ турски войски има още по-голямъ позоръ, а този позоръ сж тѣхнитѣ звѣрства, които тѣ извършиха надъ мирното население, надъ беззащитни жени, дѣца и старци.

Димъ и воня се носи надъ територията на Европейска Турция.

Ужасъ вѣе отъ димящитѣ развалини на селата, отъ изгорѣлитѣ трупове, отъ убититѣ съ приклади дѣвица, хвърлени да бждатъ изедени отъ кучетата и свинитѣ.

Войскитѣ минаха на 11, 12 и 13 октомврий въ прѣслѣждане на турцитѣ и затова прѣзъ тѣзи дни нѣмаше сражения.

На 14 октомврий сутринята онѣзи наши части, които бѣха трѣгнали къмъ Колиби и Бунаръ-Хисаръ, срѣшнаха малки турски отдѣления и завързаха съ тѣхъ пушечна прѣстрѣла. Турцитѣ слѣдъ нѣколко дни се поокопитиха, посѣбраха се и рѣшиха да се противопоставятъ. Тѣхнитѣ главнокомандуващи рѣшиха да се бранятъ по линията Бунаръ-Хисаръ-Люле-Бургазъ.

И тѣй, на тази линия турскитѣ генерали можаха да задържатъ своитѣ бѣгащи войски задъ рѣката Караагачъ-дере, която по-скоро прилича на блато.

За тази цѣль турскитѣ генерали прибѣгнаха до „героически“ срѣдства. Цѣлиятъ афианъ — карахисарски баталионъ бѣше изпозастрѣлянъ за примѣръ на останалитѣ. Командиритѣ на корпуситѣ се обърнаха къмъ своитѣ подчинени офицери съ патриотически ругатни и, като ги изпратиха къмъ тѣхнитѣ части, заръчаха имъ и тѣ да направятъ сѣщото. Оскандалениятъ Махмудъ Мухтаръ паша се нагани да събере нѣколко батареи и единъ полкъ пѣхота и съ тѣхъ да трѣгне, за да умие позора си, но . . . наврѣме се оставилъ отъ този меракъ.

Позициитѣ, които турцитѣ бѣха заели задъ Караагачъ-дере, излѣзоха доста силни. Турцитѣ си изринаха окопи и ги замаскираха съ джбови храсти, донесоха си несмѣтно количество патрони и ги наредиха съ сандѣцитѣ въ окопитѣ си.

Изобщо на караагачскитѣ позиции турц. въ началото на боя, на 16 октомврий, имаха не по-малко отъ 120,000 войници. Обаче тѣхната артилерия бѣше малка, защото, както видѣхме, тѣ оставиха топоветѣ си изъ калнитѣ пѣтища. А дѣ бѣше кавалирията имъ, това само единъ Алахъ знаеше. Турската кавалерия, като видѣ българскитѣ войски, побърза да се спаси не въ Хавса, както ѝ бѣше прѣпоръчалъ Абдулахъ-паша, а право въ одринската крѣпостъ. И въ многострадалния Одринъ тѣзи 40 ескадрона и до сега се намиратъ. Другата частъ отъ турската конница ужъ била отишла задъ Караагачъ-дере, но тя не се показва въ петдневния бой.

На 14 и 15 октомврий само нѣкои колони отъ лѣвия флангъ на българитѣ сж се сражавали съ турцитѣ, като сж ги изгонили къмъ Бунаръ-Хисаръ. А 16 октомврий е първия день [отъ тѣй наречения пет-дневенъ бой и отъ тогава се почна оная ужасна битка, която трая до 21 октомврий и въ която турцитѣ бѣха съвсѣмъ разбити и унищожени, а българскитѣ войски прославиха името на своето отечество и своя народъ.

II.

Най-доброто описание.

Най-доброто описание на Люле-Бургазкия бой е дадено отъ единъ английски кореспондентъ. Ето какво пише той:

На 17 октомврий Абдулахъ паша и неговия щабъ бѣха на крака още твърдѣ рано. Ние бѣхме прѣкарали една отвратителна нощъ въ селото Сакъзкѡй. Силниятъ студъ бѣше още повече покачилъ нашия апетитъ, но ние нѣмахме нищо, за да го задоволимъ. Офицеритѣ и войскитѣ, които тѣй сжщо бѣха гладни, малко бѣха готови да се биятъ.

Но не бѣше само туй. Понеже артилерията нѣмаше муниции, много вѣроятно бѣ, че турската войска ще бѣде разбита, особено ако III корпусъ на Махмудъ Мухтаръ паша, не направѣше едно нападение върху лѣвия флангъ на неприятеля.

Узна се тогава, че българитѣ, които сжщо страдаха отъ много лишения, имаха куража да събератъ една грамадна маса между селата Тюркбей и Караагачъ.

За да се бие съ тази голѣма сила, Абдулахъ паша трѣбваше да има прѣсни войски, съ които да подкрѣпи втория корпусъ подъ началството на Шефкетъ Тургутъ. Спасение при подобно положение

можеше да има, само ако се почака пристигането на III корпусъ.

Слѣдъ нѣколко часа се почна неочаквана война между българи и турци.

Къмъ 8 часа сутринята българскитѣ топове почнаха да бълватъ огънь по цѣлата линия отъ Люле-Бургазъ до Каракарлий. При всичко че българитѣ бѣха изхарчили голѣма частъ отъ мунициитѣ, все пакъ тѣ имаха на разположение още маса муниции. Гърмежътъ бѣше ужасенъ. Това продължи цѣли часове и точността на българитѣ бѣше съвършена.

Абдулахъ паша разбра, че българитѣ иматъ намѣрение да насилятъ лѣвото крило на неговата армия. Затова той рѣши да смаже лѣвото крило на българитѣ, като хвърли върху него III корпусъ на Махмудъ Мухтара. Очаквайки пристигането на корпуса отъ Виза, Абдулахъ паша заповѣда на Шефкета да отиде напредъ съ всички войски отъ II корпусъ или, подобръ казано, съ остатъка отъ унищоженитѣ и разбити войски отъ неговия корпусъ.

Турската пѣхота се впусна тѣй сурово въ атака, че можеше за минутка да се повѣрва въ нейния успѣхъ, но когато турскитѣ пѣлчища се канѣха да насилятъ българскитѣ части, тѣ бѣха отново подложени на ужасния огънь на българитѣ и турскитѣ пѣлчища удариха на бѣгъ въ едно ужасно безредие.

По другитѣ пунктове на битката турскитѣ пѣлчища изпаднаха къмъ 2 часа слѣдъ обѣдъ въ едно крайно критическо положение. Кавалерията на Сали паша не можа да спрѣ побѣдоносния ходъ на българскитѣ войски, които бѣха вече напуснали своитѣ окопи и погнаха турската гана.

На дѣзното крило. Бѣха донесени новини, че Махмудъ—Мухтаръ е изгонилъ наприятеля, който ужъ не се съпротивявалъ и че слѣдъ обѣдъ той ще може да доде да помогне лѣвия флангъ на II корпусъ отъ турската армия.

Тази лъжлива новина събуди надеждитѣ на турския щабъ и въ продължение на единъ часъ всичкитѣ бинокли бѣха отправени къмъ посоката, отдѣто щѣше да се яви третия корпусъ.

На сѣвероизтокъ битката слѣдваше бѣсно. Оче-

видно бѣше, че българитѣ бѣха получили голѣми подкрѣпления срѣщу II корпусъ и че бѣха влѣзли въ боя съ прѣсни сили, които концентрираха срѣщу войскитѣ на Махмудъ Мухтаръ паша.

Азъ никога, казва английския кореспондентъ, не съмъ слушалъ, такъвъ артилерийски тѣтнежъ. Махмудъ бѣше събралъ всичкитѣ си топове и сѣкашъ че турската артилерия бѣше по-голѣма по брой. Но това не помогна на турцитѣ. Българската артилерия тѣй бързо дѣйствуваше и взе надмощие по единъ начинъ, който извиква удивление.

Къмъ 3 часа слѣдъ обѣдъ стана ясно, че нападателното движение на Махмуда е спрѣмо напълно и той трѣбваше да отстъпи.

Що се отнася до Абдулахъ паша, който трѣбваше да командува една армия, прѣсната на 50 километра дължина, неговата задача бѣше много мжчна. За да знае това, което се върши, за тази цѣль той се служеше само съ офицеритѣ ординарци. Той нѣмаше на разположение ни една телеграфна или телефона линия, нито единъ апаратъ отъ телеграфъ безъ жици и все пакъ на книга турската армия притежава 12 телеграфа безъ жици. Нито едно усилие не се направи, за да се установи връзка между главната квартира и различнитѣ армейски корпуси; тѣ нѣмаха нито единъ аеропланъ.

Прѣвъ цѣлия день Абдулахъ паша не знаеше какво става, освѣнъ онова, което му донасяха неговитѣ ординарци офицери. И азъ съ право заключихъ, че командующитѣ на корпуситѣ не си дадоха трудъ да влѣзатъ въ съобщение съ своя началникъ.

Последния актъ. Къмъ 3 часа Махмудъ Мухтаръ паша бѣше принуденъ да отстъпи. Абдулахъ паша и неговия щабъ разбраха, че положението е почти безнадеждно. Самиятъ Наполеонъ не е очаквалъ Груши въ Ватерло съ по-голѣма мжка, отколкото Абдулахъ паша слѣдѣше нападателното движение на Махмуда.

Сега вече стана очевидно, че битката бѣше изгубена и че неприятелскитѣ линии срѣщу II корпусъ не можаха да бждатъ разкъсани.

Къмъ 7 часа позицията на турската армия бѣше

слѣдната: лѣвото крило бѣше напълно разгънато. Вториятъ корпусъ, макаръ още да се държеше, не можеше да прѣдприеме нищо. Къмъ края на дѣсното крило третия корпусъ прѣтърпѣ тѣй сжщо поражение. И тѣй, ако Мухтаръ би билъ принуденъ да удари въ бѣгъ, ако IV и I корпуси отстъпѣха, то II корпусъ, разположенъ въ центъра, бѣше поставенъ въ опасностъ да бже отрѣзанъ и блѣснатъ къмъ другитѣ двѣ крила.

Обаче, отъ друга страна, стратегическото положение на българитѣ бѣше твърдѣ опасно, защото тѣ трѣбваше да помогнатъ на лѣвото си крило, за да прогонятъ Махмудовия корпусъ.

Турцитѣ се надѣваха, че, ако атакуватъ българитѣ, ще могатъ да се позасиятъ. Абдулахъ паша ладе заповѣдъ на втория корпусъ да се повърне.

Уморенитѣ и отпаднали духомъ солдати се повлѣкоха още веднажъ по земята, покрита съ труповецѣ на тѣхнитѣ другари. Този пжтъ никаква линия въ цѣпъ не бѣ формирана. Турската войска, колкото бѣше останала, се помжчи да се повърне къмъ мѣстото, дѣто тази сутринъ тя понесе ужасни загуби.

Щомъ турцитѣ забѣлѣзаха, че българитѣ насочиха срѣщу тѣхъ огъня на артилерията, и турскитѣ колони се поколебаха, послѣ се разкжсаха, повърнаха се и го удариха на бѣгство. Напразни останаха усилията да се спре тѣхното отстъпление; никаква помощъ въ този моментъ не имъ пристигна. Невъзможно бѣ тя и да се иска.

Все пакъ сполучиха да спратъ бѣгащитѣ, редоветѣ бѣха формирани и тѣ се позадържаха още два часа, до нощта.

Битката бѣше изгубена за турцитѣ.

Слѣдъ битката на 17 октомврий Абдулахъ паша бѣше дошълъ заедно съ своя щабъ въ главната квартира, дѣто тѣ бѣха почти умрѣли отъ гладъ.

Азъ събрахъ половината отъ своитѣ провизии и отрѣзахъ едно парче шоколадъ и самъ ги занесохъ на Абдулаха.

Генерала бѣше седналъ върху дѣскитѣ въ своята малка стая, заобиколенъ отъ щаба си и отъ мною генерали, които Шефкетъ-Тургутъ бѣше свикалъ на воененъ съвѣтъ.

Тѣ изглеждаха измъчени и убити. По лицата имъ се четеше тъга, почти отчаяние.

Когато азъ влѣзохъ и обяснихъ цѣлѣта на мое-то дохождане, главниятъ шефъ се подигна, благодари ми дълго, като ми каза, че безъ мене, той щѣше да бже заставенъ да мине безъ храна. Азъ изразихъ надежда, че неприятелтъ, изморенъ отъ голѣмитѣ усилия, ще отстъпи на другия день сутринѣта. Абдулахъ се задоволи да поклати само главата си. „Азъ много се страхувамъ, че не, каза, той. Нашата войска даде ужасни жъртви, особено офицеритѣ, повечето отъ които паднаха и то най-младитѣ и най-интелигентнитѣ“.

Азъ си излѣзохъ. Моя ординарецъ Исметъ остана да си поприказва съ нѣкои свои приятели. Подиръ малко той дойде да ме помоли отъ името на Абдула за малко конякъ. За щастие съръ Бриянъ Лайктонъ имаше половинъ бутилка конякъ при себе си. Ние пратихме половината на Абдулаха, който ми каза, че никога не е пилъ по-добро питие.

Поражението на 18 октоврий Прѣзъ нощѣта всички, съ изключение само на тежко раненитѣ, заминаха за Сакъзкой. Въ 6 часа ние тѣй сжщо напуснахме мѣстото, когато вече почна да се чува артилерията. Тогава ние изпаднахме въ една тѣлпа отъ влачащи се и ранени, въ една бъркотия отъ екипажи, отъ заблудени батареи, между най-различни развалини отъ една поразена армия. Всички живѣяха съ една мисль: да избѣгатъ отъ неприятеля.

Ние рѣшихме да стигнемъ въ селото Ахмедъ-бей, на 6 км. отъ Сакъзкой, дѣто ние мислѣхме, че ще намѣримъ Абдулаха и неговия щабъ, но ние тамъ намѣрихме само ранени. Тогава ние рѣшихме да отидемъ въ Чорлу, 75 кл. далечъ.

Отъ Сакъзкой до Чорлу мѣстото е тѣй сжщо вълнообразно, изпѣстрено съ села и прѣрѣзано съ много пѣтеки. Всичкитѣ пѣтеки бѣха набѣгани съ бѣгълци.

Задъ насъ се чуваше топовната канонада, избухването на гранатитѣ все по-близо и по-близо и трѣсъкътъ на пушкитѣ. Ние инстинктивно убръзахме нашия ходъ. Далечъ на изтокъ изглеждаше, че има една ужасна битка. Съ своя трети корпусъ Махмудъ Мух-

таръ паша правѣше отчаяни усилия, за да се оттегли отъ изложенитѣ позиции, дѣто вслѣдствие на разкъсването на втория и четвъртия корпуси, той бѣше изпадналъ.

Азъ не зная, дали това отстъпление бѣше заповѣдано отъ Абдулахъ-паша или пъкъ войскитѣ сами напуснаха своитѣ позиции.

Отстъплението се обърна въ едно отчаяно бѣгство. Сценитѣ, които азъ тогава видѣхъ, не се подаватъ на описание. Цѣли дивизии и бригади се бѣха разглобили, хората не мислѣха вече да пазятъ своя чинъ. Най-назадъ бѣха останали слабитѣ, болнитѣ и раненитѣ. Хиляди ранени се силѣха да се задържатъ до своитѣ другари и падаха единъ върху други, безъ да има нѣкой да имъ помогне. Впрочемъ, числото на здравитѣ хора бѣше толкъсь малко, че раненитѣ падаха по пѣтя.

Въ продължение на три дни всичкитѣ тия хора бѣха абсолютно лишени отъ храна, а нѣкои отъ тѣхъ гладуваха и повече. И турцитѣ, само благодарение на чудесната си здравина, можеха да противостоятъ на подобенъ режимъ.

Когато нашата каруца криволѣво напредваше и всѣка минута можеше да рухне, много ранени ни просѣха мѣсто, плачаха, като си дигаха ржцѣтѣ. Ние вече бѣхме взели двама ранени при себе си и не можехме да вземемъ повече, за да не прѣтоваримъ каруцата.

За минута ние слѣзохме отъ конетѣ и ги отстъпихме за извѣстно врѣме на изморенитѣ офицери, които ги приеха съ една дълбока благодарностъ. Колкото храна имаме, дадохме я на гладнитѣ.

Когато ние пристигнахме въ едно село, което бѣше разположено на извѣстно разстояние отъ бойното поле, ние трѣбваше да напустнемъ нашитѣ ранени и да ги оставимъ на грижата на други хора, защото нашитѣ коне бѣха съвсѣмъ изморени.

Колкото ние повече се отдалечавахме отъ бойното поле, толкова повече гледката ставаше ужасна, защото раненитѣ бѣха повече и много отъ тѣхъ умираха по пѣтя безъ всѣкакви оплаквания и безъ всѣкакви проклятия по адресъ на авторитѣ на тѣхнитѣ злощастия. Когато нѣкой щѣше да умрѣ, неговитѣ

другари се спираха за минута и туряха малко пръстъ върху трупа му, но повечето оставаха незаринати по земята.

Между хилядитъ хора, които минаваха, остатъкъ отъ третия корпусъ на армията, мъчно бѣше да се срѣщне поне единъ офицеръ.

Въ началото още на войната турската армия имаше нужда отъ 2000 офицери. Загубитъ отъ офицери бѣха толкова грамадни въ битката, че цѣли батальони останаха безъ началници. А пъкъ именно въ момента на отстъпление офицеритъ сж най-необходими.

По пѣтя ние срѣщнахме прѣсни войски, които идѣха отъ Чорлу и отиваха къмъ фронта и които още не бѣха чули за голѣмия погромъ. Но скоро тѣ се върнаха и увеличиха вълната на бѣгащитъ.

Тълпитъ, щомъ срѣщнѣха на пѣтя си нѣкое село, нахлуваха въ къщитъ, за да тарсятъ храна.

По пѣтя всички локви съ чиста вода бѣха прѣвърнати отъ хората, конетъ и воловетъ въ калъ и нѣмаше какво да се пие.

Слѣдъ нѣколко часа ние се спрѣхме, за да си починемъ. Отъ 6 часа сутринята до 10 часа вечерята ние не бѣхме се спирали.

Насрѣдъ пѣтя за Чорлу ние стигнахме до една височина, отъ дѣто можахме да разгледаме всичкитъ околни мѣста. Всичкитъ пѣтища бѣха изпълнени съ коне, съ трупове, съ волски кола и всички тѣ се стрѣмѣха къмъ Чорлу. Къмъ Чорлу отиваха не по-малко отъ 50000 души. Какво ще стане съ тѣхъ? Азъ незная.

Отговорността. Това сж чиновницитъ, изпълнени съ гордостъ и съ прѣзрѣние къмъ балканскитъ народи, и върху тѣхъ трѣбва да падне отговорността. Висшитъ чиновници вѣрваха въ прѣвъзходството на грамадния ефективъ, който тѣ имаха само на книга. Азъ не мога да дамъ една идея за извънредната вжтрѣшна слабостъ на турската армия. Нея гладътъ я побѣди.

Турската армия нѣма щабъ, който би могълъ да управлява даже единъ селски манежъ. Тѣхнитъ генерали не знаяха най-елементарнитъ принципи на модерната война. Никакво интенданство, никакъвъ екипажъ. Имайки на разположение единъ желѣзенъ пѣтъ, вла-

ститѣ на 80 км. отъ Цариградъ даже не можаха да нахранятъ една бригада и съ една източна резигнация тѣ оставиха спокойно 4 корпуса армия да гладува. Жертвитѣ бѣха тластнати къмъ касапницата безъ никакви приготовления. Тѣ нѣмаха нито една амбулаторна станция, нито една полска болница. Нѣколкото хирурзи, които бѣха въ фронта на битката, нѣмаха съ себе си нито една връзка. Прочее, всѣки тѣхенъ войникъ знаеше, че ако той бѣде раненъ, шансоветѣ да прѣживѣе сж нищожни.

Артилерията бѣше тикната въ войната безъ да бѣше снабдена съ гранати по за нѣколко часа и безъ да има нѣкаква резерва. Отъ втория още день на войната армията бѣше лишена отъ топове.

Невѣжитѣ селяни, докарани отъ Анадола, бѣха приведени прѣзъ Цариградъ, облѣчени по военому, снабдени съ пушки и съ нѣколко кутии патрони, прѣброени отъ властитѣ и кръстени съ великолѣпното име „нашата непобѣдима пѣхота“.

Хиляди отъ тѣзи хора никога не бѣха пипвали отъ по-рано маузерката. Цѣли баталиони, които никога не сж стрѣляли, изхарчиха своитѣ мунции за помалко отъ единъ часъ, стрѣляйки на 50 метра напѣдѣ си. Азъ не видѣхъ нито една турска митральоза въ дѣйствиe.

Героизмътъ на българскитѣ войски при Люле-Бургазъ.

Въ битката при Люле-Бургазъ участвуаха отъ двѣтѣ страни около 400,000 души.

Слѣдъ като българитѣ прѣвзеха Бунаръ-Хисаръ, който градъ се намира между Лозенградъ и Виза, по прямия пѣтъ отъ Лозенградъ за Цариградъ, Назъм паша, турския главнокомандуващъ, бѣше концентриралъ главната си армия около Люле-Бургазъ. Дѣсното крило на неговата армия се простираше до гра-

доветъ Сарай и Странджа, а лѣвото ѝ крило бѣше мѣтнато на югъ, чакъ до градоветъ Муратлий и Родосто.

Резервитъ на турската армия пъкъ бѣха окупирани гр. Чорлу, по желѣзопѣтната линия. И тъй, цѣлата върволица отъ турскитъ позиции се простираше отъ Черното до Мраморното море.

Българитъ нападнаха турскитъ позиции въ вторникъ.

Турцитъ се противопоставиха твърдѣ енергически. Битката продължаваше до срѣда съ промѣнливи успѣхи и не се знаеше, кой е спечелилъ повече. Обаче турцитъ отстъпиха по цѣлата линия и българитъ сполучиха да завзематъ гарата Муратлий, която се намира между Люле-Бургазъ и Чорлу.

Турскитъ войски направиха едно послѣдно усилие и се опитаха да се съединятъ съ резервитъ си при Чорлу, дѣто бѣха пристигнали отъ Цариградъ двѣ дивизии азиатски войски отъ 50000 души.

Цѣлъ редъ сражения се завърза между българи и турци въ областъта, разположена между Чорлу и Странджа и по височинитъ около Родосто, едно пристанище, на което турцитъ стовариха своитъ азиатски войски.

Дѣсното турско крило се опита да направи диверсия. Тургутъ Шефкетъ напѣа, този фамозенъ албанецъ, бѣше стоварилъ въ Мидия 20,000 души и се опита да отиде къмъ Виза, дѣто той срѣщна войскитъ на ген. Кутинчевъ.

Турцитъ бѣха напълно разбити и не се знае, дали тѣ сполучиха да се върнатъ пакъ на паракодитъ си, съ които се бѣха домъкнали, или пъкъ се отеглиха на изтокъ.

Въ вторникъ турцитъ бѣха сполучили да отблъснатъ авангарда на българитъ задъ Караагачъ. Но на другия день, още въ зори, българитъ на свой редъ атакуваха дѣсното крило на турската войска върху линията Аджи-Кьой и до височинитъ на Монастиръ-Дагъ.

Първитъ турски линии бѣха отблъснати отъ седемъ послѣдователно извършени атаки, които бѣха направени съ единъ ужасенъ устремъ. Все пакъ тур-

цитъ, благодарение на своитъ резерви, можаха да запазятъ донѣйдъ равновѣсието си.

Прѣзъ цѣлия день ставаха ожесточени сражения, въ края на които турската армия се обърна въ една безформена маса, между отдѣлнитъ части на която нѣмаше никаква свръзка.

Въ този моментъ нашето дѣсно крило атакуваше турцитъ по линията Ески-баба до Люле-Бургазъ и изгони душманина отъ селата, които сж разположени по брѣговетъ на р. Еркене, като го тласна къмъ Люле-Бургазъ.

Българската пѣхота, чудесно подържана отъ артилерията, взе почти всички турски позиции съ атака на ножъ.

Устремътъ на нашитъ войски бѣше страшенъ.

Отъ 400 метра надалечъ българитъ се хвърляха върху турската гана на ножъ, безъ обаче да прѣставатъ да даватъ залпове. Офицеритъ бѣха безсилни да задържатъ своитъ хора.

Единъ полкъ, който още не бѣше пристигналъ на огнената линия и който бѣше прѣдначенъ да служи за резерва, се хвърли върху неприятеля съ страшно „ура“, безъ да слуша офицеритъ си, които го канѣха да се спре.

Сжщия духъ въодушевява новосформираниитъ резервени части на петия корпусъ, които отидоха да се биятъ съ обикновеното си цивилно облѣкло и въоръжени само съ по една пушка, ножъ и патрони.

Българскитъ генерали, като виждатъ този неудържимъ полетъ и устремъ въ своитъ храбри войски, не ги задържатъ за единъ методически бой, а се задоволяватъ само да ги ржководятъ.

Биткитъ въ вторникъ бѣха щастливи за българитъ както въ Бунаръ-Хисаръ, тъй и въ Люле-Бургазъ. Все пакъ още нищо рѣшително не бѣше се постигнало, тъй като турцитъ употрѣбиха всичкитъ си резерви, за да спратъ побѣдния ходъ на българитъ.

Слѣдъ два дни вече частъ отъ турската войска се бѣше скрила въ чатаджанскитъ укрѣпления.

И тъй, планътъ на българитъ: окончателно да съсипятъ источната турска армия, въпрѣки отчаянитъ усилия на Назъмъ паша, този планъ напълно сполучи.

Загубитѣ на турцитѣ сж грамадни. Пѣтя на тѣхното отстѣпление е посѣянѣ съ трупове и орѣжия, които бѣгащитѣ солдати сж захвърлили. Тѣзи поразени и опозорени турски бѣгащи войски горѣха селата и изклаха тѣхнитѣ жители.

Българитѣ плѣниха нѣколко хиляди турци, много топове и голѣми количества пушки, както и два трена, пѣлни съ муниции.

Отъ турска страна въ този кръвополитенѣ петдневенѣ бой паднаха около 40,000 убити и ранени. Малко ранени сж уцѣлѣли.

IV

Отъ Люле-Бургазѣ до Чаталджа.

Кореспондентѣтъ на английския вѣсникѣ „Таймсѣ“ дава слѣдното описание на бѣгството на турскитѣ войски до Чаталджа, слѣдѣ като тѣ бѣха поразени отъ нашитѣ войски при Люле-Бургазѣ.

Българитѣ погнаха турцитѣ задъ Люле-Бургазѣ на 25 октомврий. Турскитѣ ариергардѣ, състоящ се отъ пѣхотна дивизия, напусна Чорлу, избѣга прѣди българитѣ да бѣха стигнали тамъ. Когато нашитѣ войски приближиха до Чорлу, турската кавалерия, която се намираще тамъ, избѣга. На вѣчко това азъ бѣхъ очевидецъ, казва английския кореспондентѣ, и бѣхъ даже пипнатъ отъ единъ български патраулъ, когато се канѣхъ да трѣгна за Родосто.

Напрѣдването на българитѣ. Съединенитѣ български и сръбски сили завзеха Чорлу и Муратлий на 24 и 25 октомврий. Тѣ веднага почнаха да търсятъ съобщителни сръдства и узнаха, че всичкитѣ турски сръдства за съобщение сж отвл чени слѣдѣ напускането на Родосто. Кирията бѣше много поскъпнала. За едно прѣнасяне отъ Люле Бургазѣ до Черкезкой искаха 75 лева.

Българитѣ се отнасяха много коректно къмъ всички. Командуваниятъ офицеръ, напримѣръ, искаше да плати за гостуването, което му далѣ кмета на Муратлий.

Азъ останахъ въ Родосто на 25 до 28 октомврий. Турцитѣ побързаха да завлекатъ всичко, каквото имаха въ Родосто. Голѣма паника бѣ обхванала християнитѣ въ този градъ. Като англичанинъ, казва кореспондентътъ, азъ поуспокоихъ съ моето присѣствие жигелитѣ на града. Въ сѣбота на 26 октомврий българскитѣ патраули бѣха съвсѣмъ близо до Родосто и на другия день сутринята селенитѣ извѣстиха, че българскитѣ войски въ твърдѣ голѣмо число напредватъ къмъ Муратлий.

Въ Родосто имаше още около 1000 турски солдати, голѣма частъ отъ които бѣха заловени дезертьори. Тѣ бѣха разположени въ единъ полукръгъ на сѣверъ отъ града.

Една морска бригада—а трѣбва да се знае, че само турската флота напомня до нѣйдѣ нѣщо истински военно—една морска бригада бѣ използвана, за да изрѣже телеграфическитѣ жици до Чорлу, както и да установи едно телефоническо съобщение, което ѝ би позволило да стрѣля, когато българитѣ влѣзатъ въ града.

Турската войска. Въ недѣля слѣдъ обѣдъ крайцера „Мешудие“ отвори огънь, който смъртно изплаши жителитѣ на града. Българитѣ бѣха вече дошли до лозята и биеха турската пѣхота. Битката бѣше дребна, но топоветѣ отъ „Мешудие“ ѝ придаваха видъ на голѣма битка. И левантийцитѣ, които пазѣха града, ужасени, се повлѣкоха съ стотици и избѣгаха въ консулствата. Що за защитници на отечеството сж тѣзи хора, азъ разбрахъ, казва кореспондентътъ, когато ги видѣхъ да бѣгатъ изъ пжтекитѣ по височинитѣ около града, изплашени отъ появата на българигѣ, и, бѣгайки, тѣ стрѣлеха. Обаче редовнитѣ войски се държаха малко по-достойно. Къмъ вечерята стрѣлбата прѣстана. Прѣзъ нощта турцитѣ се готвѣха да изпразнятъ града. И азъ, ги заподозрѣхъ, че тѣ искатъ да запалятъ сѣвернитѣ прѣдградия на града, отдѣто идѣха българитѣ, защото тѣ реквизираха ав-

томобила на моя другаръ, за да прѣкарватъ съ него газъ въ сѣверната частъ на града. И азъ намѣрихъ за добръ да си замина, още повече, че тъкмо щѣше да трѣгне за Цариградъ единъ параходъ.

Голѣмо затруднение видѣхъ, докато се кача на парахода, защото по кея кръстосваха патраули, които имаха заповѣдъ да стрѣлятъ върху онѣзи, които биха видѣли.

Много пжти пушките на патраулитѣ биваха насочвани къмъ мене. Най-послѣ азъ сполучихъ да се промъкна до парахода. Тамъ, слѣдъ извѣстно колебание, военния комендантъ ми позволи да си замина.

Спасявайте се! Мръкна се. Никога въ живота си азъ не самъ виждалъ гледка, подобна на тая, която видѣхъ на парахода. Безчисленитѣ ладии, прѣпълнени съ бѣгълци отъ всички обществени състояния, се силѣха да се допратъ до парахода, но, благодарение на тъмнината, тѣ се блѣскаха въ хълбоцитѣ му. Маса хора се биеха и виеха, кой по-рано да се качи на парахода и по-якитѣ бѣгълци минаваха по главитѣ и рамената на другитѣ. Цѣлиятъ параходъ бѣше изпълненъ съ дѣца и жени. Когато параходътъ бѣше прѣпълненъ съ хора и стѣлбата за качване бѣше дигната, още цѣли стотици отъ хора се притискаха около парахода, докато най-сетнѣ капитанътъ на парахода заповѣда да трѣгнатъ, а отзадъ се чуваха хиляди сърцераздирателни гласове.

Съ увѣреностъ може да се каже, че българитѣ завзеха още сжщия день града, защото и войскитѣ побързаха малко подиръ насъ да избѣгатъ. Интересно е да се отбѣлѣжи, че помежду Одринъ и Родосто имаше телеграфически съобщения още*цѣла една седмица. Това показва, че българитѣ сж искали да заловятъ одринскитѣ телеграми.

Сега нека опиша положението на лѣвото крило отъ турската армия. Тази армия отстъпваше отъ десетъ дни. Отъ 18 октомврий насамъ тя не бѣ влѣзла въ бой, защото бързаше да уфейка.

Българитѣ стрѣлѣха отлично, и особено тѣхната артилерия, и благодарение на това тѣ спечелваха боеветѣ. Като изключимъ Лозенградъ, всички останали боеве тѣ спечелиха благодарение на точната си стрѣл-

ба. Само Лозенградъ тѣ прѣвзеха съ атаки на ножъ.

Турската армия бѣше подтисната отъ едно крайно калпаво ржководене. Корпуситѣ, бригадитѣ, полковетѣ бѣха тѣй сглобени, че никой командиръ не знаеше точно, какви сили има той на разположение.

Офицеритѣ отъ щаба нѣмаха никакви срѣдства да упражняватъ контролъ. Единъ командиръ прѣди 8 дни ми бѣше казалъ, че една третя отъ неговитѣ войници ги нѣмаше и че той е билъ принуденъ да събира такива отъ баталионитѣ, които скитаха по полѣзния пѣтъ. . Чудно ли е, че подобна една армия е разбита?

U.

Бойното поле около Люле-Бургазъ слѣдъ ужасната битка.

Ето какво пише единъ руски кореспондентъ за люлебургазкитѣ околности, които той посѣтилъ слѣдъ петдневния бой.

Азъ заминахъ да разгледамъ онѣзи части отъ люле-бургазската долина, въ които стана най-горещия бой, близо до желѣзния пѣтъ.

Дъждѣтъ вали постоянно. Врѣмето е студено и мрачно. Конѣтъ потреперава и настрѣхва.

Полето е безкрайно, краятъ му се губи въ тъмнината. Цѣлото е било разорано. А сега цѣлото е залѣно съ вода и се е обърнало въ една непроходима и лѣпкава калъ съ цѣли блата. Ето и окопитѣ. Тамъ лежатъ трупове. Единъ лежи съ отворени очи. Другъ лежи къмъ земята, съкашъ пие вода, а главата му потънала въ локвата чакъ до уши. До рѣчичката има върба, съ прѣгнато къмъ нея стѣбло. По стѣблото на върбата е пропѣзълъ единъ раненъ; той съ

едната си ръка се е задържалъ за клонищата на върбата, а съ другата е поискалъ да си вземе вода отъ дърето: голѣма жажда го е измъчвала! Той тъй си и умрѣлъ, като по нѣкакво си чудо е запазилъ равновѣсие. На лицето му се чете печата на безкрайни страдания. Конятъ се дръпва на страна и азъ едва го задържамъ. Той малко се бои отъ човѣшки трупове и трепва, когато съзрѣ убити коне. Но този пътъ и него му става страшно: два вола теглятъ една верига, а къмъ веригата сж завързани около 20 турски трупове; труповетъ браздятъ по калъта. А наоколо лежи убитъ волъ.

Санитаритъ, покрити съ грамадни неудобни покривки, цапатъ изъ калъта и вършатъ своята страшна работа. Зловония нѣма още, защото отъ боя сж се минали 4 дни, а нощитъ сж хладни.

Санитаритъ повлѣкоха единъ трупъ. Теглятъ го. Той лежи на земята и се държи за нѣщо невидимо и неразбрано. Съкашъ че се е заловилъ за въздуха и не ще да влѣзе въ гроба. А излиза, че трупятъ се е заплелъ въ една телеграфна жица, която не се вижда въ водата. Отрѣзватъ жицата и измъкватъ трупа. Страшно е и студено. Хладенъ дъждъ и тъмно, безкрайно пространство. По всѣка вѣроятностъ, такъвъ видъ ще да е ималъ ада, въ който е ходилъ Данте съ Вергилия.

Отиваме по нататъкъ.¹ Ние сме на границата, до това именно мѣсто, отъ дѣто се е почнало турското бѣгство. По-рано на земята ние гледахме само трупове, гилзи отъ патронитъ и червени кутийки, въ които нѣмцитъ акуратно сж доставили на турцитъ патрони. А отъ тукъ нататъкъ ние виждаме друга картина. Много фесове. Хиляди, десетки хиляди колчета, съ които сж били разпъвани палаткитъ. Тѣзи палатки сж отъ нѣмски произходъ и колчетата иматъ на края си желѣзо. Сигурно е, че нѣмцитъ сж продали тѣзи колчета на турцитъ скъпо и прѣскъпо. Тѣзи всички работи турцитъ сж хвърлили най-напрѣдъ въ своето бѣгство, защото тѣ имъ сж били аслж най-малко потребни. На разстояние повече отъ единъ километъръ ние вървѣхме по тѣзи оставени колчета.

Стигаме до една стѣна. Покривътъ на къщата е изгорѣлъ, а останалъ е голѣмъ купъ отъ тухли. Вър-

ху този купъ имаше въглени, пепелъ и черни остатъци отъ пожаръ. Задъ стѣната имаше много трупове, всички разкъсани отъ гранати. Очевидно е, че тукъ е измрълъ послѣдния ариергардъ на турската войска.

Вървимъ изъ калъта. Въ водата сж наблъскани голѣми платница отъ палатки. На друга страна сж захвърлени, както се е случило, разни черни-казани и прѣдници отъ орджия. Наблизо тъмъ се търкалятъ кола съ счупени колелета. И пакъ убити коне.

Намираме единъ купъ отъ разни мръсни парцали, толкова мръсни, че ти се подига. Види се тука сж били привързвани ранени войници. Личи се, че парцалитѣ сж късани съ жби въ нощната тъмнина, за да могатъ какъ-какъ да се попрѣвържатъ. Купища завързани кърпи, потънали въ гной.

А тамъ на една страна видѣхме овчи черва и шкембета. Заклали ги, но не могли да ги опекатъ. Ясно е, че нѣкои сж пили овчата кръвъ въ тъмнината, за да си утолятъ жаждата. И тъй, навсѣкждѣ ние срѣщнахме трупове, калъ, вода, глина и пакъ трупове и трупове.

VI.

Звѣрствата на разбититѣ турски пълчища.

Очевидецътъ разказва. „Отъ Люле-Бургазъ ние излѣзохме рано. Растоянието е дълго и пжтищата—турски. Щабнитѣ офицери неприятно си клатѣха главитѣ и казваха:

— Заповѣдано е да се спрѣмъ въ Чифликъ-Овланъ. Но май че тамъ всичко е изгорѣло.

— Дали има тамъ палатки?

— Палатки ли? . . Палатките останаха на 50 километра задъ Люле-Бургазъ.

Колко скоро мръква. Въ 5½ часа слънцето захожда, а въ 6 часа е вече съвсѣмъ тъмно. А слѣдъ половинъ часъ вече нищо не можешъ да видишъ.

Никому не пожелавамъ да отиде надвечеръ въ изгорѣлъ чифликъ. Всичко онова, което сутринъ изглежда, ако не приятно, то поне ясно и разбрано, всичко това надвечеръ става тежко и почва да души човѣка съ своята мъгливостъ, неопредѣленостъ и тжга. Калъта сѣкашъ става по-дълбока, яхъртъ—помръсенъ и влаженъ, а дъждътъ—по-безнадеженъ и по-безкраенъ. Лошо, тежи ти нѣщо на душата и ти се иска да излѣзешъ, но на кждѣ? Нанапредъ има турци; а назадъ тъмна нощъ и 35 к. м. до първото жилище. Трѣбва да се спрѣмъ тукъ. Безполезенъ би билъ всѣкакъвъ протестъ. Изходъ нѣма.

Лежи единъ българинъ, не е войникъ. Краката му сж свързани съ поясъ. Изглежда, че той е билъ поставенъ на колѣнѣ. Слѣдъ туй палачитъ съ ужасенъ ударъ сж му смачкали главата: частъ отъ кожата, покрита съ сива коса, е смѣсена съ мозъка му. Друга частъ отъ мозъка му се разнидѣла по земята. Трупътъ му е омърсенъ тѣй, че е срамотно да се опише. Само турцитъ сж способни на такива мерзости.

Такъвъ е първия ни поздравъ отъ изгорения чифликъ.

Голи изгорени стѣни. Остра миризма отъ догоряща слама. Покривътъ го нѣма.

Има оборъ. Кой знае какъ той се е запазилъ. Командуващиятъ ще спи въ хамбаря. А ние ще спимъ въ оборъ. И затова, слава богу. Частъ офицеритъ ще си останатъ на дъжда.

Насрѣдъ оборъ лежатъ двѣ заклани свини. Изъ устата имъ тече нѣкаква мръсна и смрадлива лига. Трѣбва да се изхвърлятъ свинитъ и да се провѣтри, защото ние трѣбва тукъ да спимъ. Добрѣ е, че ние не знаемъ, какви мерзости сж направили въ този оборъ озлобенитъ, бѣгащи турски солдати, които сж се помъчили даже оборъ да направятъ отвратителенъ и мръсенъ за гяуритъ.

Какъ да е, изчистихме го. Събираме още, докато

не се е стъмнило, остатъци отъ изгорѣлитѣ съчки. Трѣбва да си запалимъ огънь.

— Хубаво прѣгледайте огнището; защото турцитѣ обикновено поставятъ подъ пепелъта патрони за шегъ . . .

Колко е хубавъ огънятъ! Всѣка хвърлена съчка и шума въ огъня прибавя по нѣщо къмъ красотата на нашето първобитно жилище. Лека-полека става ни по-спокойно и удобно. Каква дивна поезия има въ този огънь.

Колко е хубавъ огънятъ! Да. Но тѣй сжщо, колко голѣмъ ще да е запаса отъ жизнеспособностъ въ човѣка, ако той, седѣйки въ калѣта и тора, подъ покривъ, който тече,—ако и при туй положение той все още може да се радва на нѣщо.

До стѣната азъ виждамъ двѣ войнишки глави. Сиви, почти черни лица, хлѣтнади полуизгаснали очи, разгорени чела. Тѣ допѣлзѣха до огъня.

— Болни ли сте?

Тѣ пѣшкатъ тихо и безъ протестъ.

Тѣ би трѣбвало да останатъ тука. Иначе тѣ ще трѣбва да лежатъ навънъ, на дъжда въ калѣта. Трѣбва, но кой ще си отстъпи мѣстото и ще излѣзе на дъжда. Никой. Това е страшно и мъчително, и срамно.

— Болни, казва единъ отъ насъ съ сухъ, глухъ гласъ; ами прѣгледа ли ви доктора?

— Не, господине.

Неговиятъ другаръ не може вече да говори. Пѣшка, като се опира на пушката си.

— Тогава излѣзте. На харманя се разположи санитарния обозъ. Тамъ ще ви помогнатъ.

Това е лъжа. Никой нѣма на харманя, защото докторитѣ бѣха дошли на коне, а другитѣ ги нѣма. Тамъ никой не ще имъ помогне, защото тѣмъ не е потребенъ нервния докторъ. Тѣмъ е нуженъ огънь и покривъ. Това, което имъ казахме за харманя, е лъжа. Това бѣше само хитростъ, за да се избавимъ отъ тѣхъ. Тѣ ще минатъ още 100 крачки и не ще иматъ сили вече да се върнатъ. Страшно, страшно и срамно Минава се половинъ часъ. Бавно прѣгризваме полумокрия хлѣбъ. Вода нѣма, кладенецътъ е напълненъ съ боклукъ. Имамъ въ куфара си малко

спиртни пития, но за тях не помисляме. Да ходиш да го отваряш, да го отключваш, не ти се иска. Налегнала ни е голѣма апатия. Седимъ, за да не ни кваси дъжда и нищо повече не мислимъ. Да може да се забрави човѣкъ . . .

Чуватъ се викове. Въ съседната конюшня солдатитѣ запалили огънь, а отъ него се поделѣ покривтъ. Нѣколко хора отиватъ да го гасятъ; покривтъ пада. Чува се трѣсъкъ и грохотъ. Затиснаха единъ войникъ. Извличатъ го. Тъмно е, нищо не се вижда.

Нощъ. Безкрайна, октомврийска нощъ. Дъждътъ лека-полека спира. Какво голѣмо щастие! Отъ покрива вече не тече. Огънятъ догаря и се покрива съ сива пепелъ. Студено

Безкрайна нощъ. Не ти се спи. Да можеше да махнешъ на всичко ржка, всичко да захвърлишъ и да бѣгашъ право у дома си, при своитѣ. Но не може, това е невъзможно. До първата желѣзопътна станция има около 200 километра. Не може; най-малко осемъ дена трѣбва да вървишъ. И какъвъ път!

Не ти се спи. Ами какво би станало, ако сега се изтърси нѣкой ескадронъ турска кавалерия? Къса ще бѣде тяхната работа: ще ни изколятъ, като пилци. Страшно е. Нощно врѣме, при безсъница е тъй страшно.

Но не е нужда и кавалерия. Достатъчни сж двама-трима башибозуци. Отъ кавалерията ние сме донѣдѣ осигурени, ще я видимъ отдалече. Но отъ башибозуцитѣ мжно е да се отървешъ. Този турчинъ, който вчера раболѣпно, но злобно ни гледаше. Може би, ние изгорихме неговия имотъ. Може би, той иска да си отмъсти и вече пълзи по мократа слама съ ножъ въ ржка. Мжно ли е да заколи той десетъ сънливи хора. Страшно е и студено. Да би зарѣзалъ всичко това, тази кореспондентска служба. Но това е невъзможно.

Каква безкрайна нощъ! Какви неизразими кошмари се гнѣздатъ понѣкога въ глинения оборъ . . .

Сутринтъ ние напуснахме чифлика Овланъ. Чухме къси изстрѣли. Това бѣха куршумитѣ на обозниците, които убиха онѣзи коне, които вчера легнаха, а днесъ не могатъ да се подигнатъ.

Безмълвно се измъкнахме ние отъ обора и калъ-

та и излѣзохме на полето. Намѣрихме единъ незабѣлѣзанъ вчера трупъ. Ушитъ и ноздритъ му сж изглогзани отъ кучетата.

Всѣка дума отъ горното описание е пълна истина.“

VII

Войска или сганъ е турската армия.

Кореспондентътъ на в. „Matin“, Стефанъ Лозанъ, познатъ съ свойтъ добри описания отъ бойното поле, ето какво пише отъ Цариградъ за състоянието на турската армия въ това врѣме, когато люлебургазкия бой бѣше въ своя разгаръ.

„И тъй, азъ повтарямъ, има нѣщо въ войната поужасно, отколкото самото бойно поле; това сж околноститъ. Купищата трупове въ окопитъ сж по-малко страшни отъ върволицитъ хора, които се влачатъ по пѣтищата. Азъ почнахъ да срѣщамъ този кортежъ на 50 километра отъ Цариградъ, при Киджели, и този кортежъ се продължава непрѣкъснато. Това бѣха бѣдни хора: старци, жени и дѣца, бѣгълци, изгубени и всички идѣха отдалече. Тѣ носеха своитъ прѣтошини на гърба си или въ кола. Нѣкои бѣха се набѣкали въ примитивни волски кола. И всички имаха единъ ужасенъ изгледъ.

Напуснатитъ села. Почни всички села сж напуснати. Минавайки прѣзъ селата Кучюкъ и Калкалий, азъ не можахъ и 10 души да видя въ тѣхъ. Дали тѣхнитъ жители бѣха избѣгали или пѣкъ сж се скрили въ къщи?

По-нататкъ ние трѣгваме съ автомобиля си по единъ по-хубавъ пѣтъ, който на двѣ мѣста прѣкосва желѣзния пѣтъ и минава прѣзъ едно широко поле. И нито единъ човѣкъ не срѣцнахме тукъ.

И тази пустиня и самота прави едно свиръло впечатление. И земята сѣкашъ е мъртва. Тя е пуста и не се вижда ни единъ декарь обработенъ. Нищо друго не се вижда, освѣнъ пожелтѣла трѣва.

Понѣкога свирката на локомотива процѣпва въздуха. И треноветѣ сж тѣй мъртви и мълчаливи, като селата. И все пакъ тѣ сж напълнени, набѣкани съ войници, които отиватъ къмъ Чорлу. Но никой войникъ не проговорва. Дѣ остана тази радостъ, която азъ видѣхъ у тѣзи хора прѣди осемъ дена въ Санъ-Стефано?

Ние спираме на Чаталджа. Гарата е прѣпълнена съ тренове.

Носи се слухъ, че Баба-ески и Люле-бургазъ сж вече въ рѣцѣтъ на българитѣ. Едно нѣщо е сигурно, че тамъ има вагони, пълни съ материалъ и храни, които никога не ще стигнатъ, за кждѣто сж ги назначили.

Отчаянитѣ офицери. Моятъ другаръ, който говори съ нѣколко офицери на гарата, дойде да си вземе мѣстото въ автомобиля. Тѣй изглежда загриженъ. Азъ го отрупвамъ съ въпроси. Той си изповѣда, че офицеритѣ даже не знаятъ къмъ кой корпусъ принадлежатъ. Обаче единъ-двама заявили, че сж отъ 24 корпусъ. Но турската армия никога не е имала повече отъ 14 корпуса. И въ прѣдвечерието на войната турцитѣ сформираха още нѣколко корпуса.

Слѣдъ Чаталджа пѣтътъ става ужасенъ, или подобръ казано, никакъвъ пѣтъ нѣма Ние пѣтувахме въ истинско блато и по сжщия пѣтъ минавахъ топове, влачени отъ волове. Слѣдъ туй ние влизаме въ едно тѣсно дефиле, прѣпълнено съ войски Тѣ вървѣха на колони, прѣтоварани съ тежки раници. Други пѣкъ се качили по височинитѣ и копаютъ окопи. Това сж прѣдпланинитѣ на Странджа, послѣднитѣ прѣгради, които турцитѣ искатъ да противопоставятъ на българитѣ.

Това дефиле продължава около 10 килом., послѣ то се разширява и ето че ние изведнажъ изкачаеме въ едно безгранично поле, което се простира между Си-неклий и Черкезкьой чакъ до Чорлу, поле, което турцитѣ бѣха натѣпкали съ 175.000 души войска.

Дѣ сж тѣзи 175,000 войници? На прѣвъ погледъ нищо не се вижда, освѣнъ пожълтѣла или още зеле-

на трѣва, която образува вълни. Въ гънкитѣ на тѣзи вълни се чернятъ селата. Надѣсно се вижда Черкезкоѣй, главната квартира на турския воененъ министъръ. А по-натѣтъкъ, къмъ желѣзния пѣтъ, едва се мерджелѣе Чорлу, главната квартира на Абдулахъ-паша, дѣто сж и военнитѣ кореспонденти.

На края на хоризонта е Люле-Бургазъ: тамъ сж българскитѣ войски. Надѣсно се издига страшната и гола Странджа планина, която отъ тукъ е далече 30 к. м; тамъ сега се биятъ и азъ чувамъ глухия тънтежъ на топоветѣ. Само желѣзния пѣтъ и двѣ слаби дерета внасятъ малко разнообразие въ туй пусто поле, по което не се вижда никакво дърво.

Българския планъ. И когато азъ гледамъ туй поле, смѣлия планъ на българитѣ ми се показва тъй ясенъ, както туй слънце, което почва все повече да прѣпича. Българитѣ, сигурно, иматъ намѣрение да завладѣятъ това поле отъ Виза до Чаклий и Сарай и, като съ клѣщи, да го стиснатъ.

Но още веднажъ, дѣ е турската армия? Тя е тамъ, прѣсната навсѣкждѣ. И все пакъ, не. Прѣзъ тази равнина, по направление къмъ Чорлу, азъ дочувамъ едно фантастическо къркорене. Това ще да е ядката на армията на Абдулахъ паша. Но армия ли е туй? . . . Азъ не зная. Тази смѣсица отъ хора, коне, магарета, топове, шатри, кола и денкове, това може би, е пазаръ или пѣкъ лагерь; това е, може би, група отъ колони или много кертани. Азъ не зная.

Въ сжщитѣ тѣзи колони азъ виждамъ размѣсени низами, редифи и мустафѣзи. Дали това е нарочно тъй, или случайно? — Кой знае. . .

Близо до мене хора копаятъ траншеи и то съ такива гигантски трънокопи, че съвсѣмъ не приличатъ на японскитѣ или нашитѣ.

По-далече азъ откривамъ батареи на позиция. Но кого търсятъ тѣ, кого очакватъ? . . Азъ не зная.

И тѣзи двама човѣка, седнали на баирчинката, които си играятъ съ броеница и които, чувайки далечния тънтежъ на топоветѣ, не си издигатъ дори

главитѣ, дали тѣ сж солдати или хаджии. Кой знае.

На фронта. Но туй, което зная, то е, че ние не ще можемъ да продължимъ пътя си по-нататѣкъ. До сега десетина пѣти вече бѣхме спирани отъ висши офицери, които ни разпитваха за нашата мисия. Но слѣдъ единъ по-дълъгъ и по-възбуденъ разпитъ, моятъ спѣтникъ-офицеръ ми каза съ съжаление:

— Невъзможно е да продължите. Такава е заповѣдта. Ние сме напълно въ зоната на военнитѣ дѣйствия. Вие ще бъдете веднага арестувани, а на мене ще наложатъ тежко наказание. Трѣбва да се върнемъ. Трѣбва да стигнемъ на първата желѣзопѣтна станция.

Азъ бѣхъ принуденъ да се върна. Стигнахме до станцията Синеклий, дѣто единъ тренъ съ бѣгълци и ранени се готвѣше да замине. Азъ трѣбваше да влѣвъ едно купе, въ което се бѣха набѣкали десетина души. И почнахме на се връщаме. Ахъ, туй връщане! И този тренъ, който измина 60 килом. за повече отъ 8 часа! Срѣщу мене бѣше седнала жена, която треперѣше отъ студъ. Послѣ узнахъ, че въ купето имаше арменци, знаещи малко френски, и азъ ги разпитахъ за тази жена.

Тя идѣла отъ Одринъ. Тя е трѣгнала съ послѣдния тренъ, който е трѣгналъ отъ този обсаденъ градъ, което се разбира по туй, че тя проседѣла въ Люле-Бургазъ три дни, въ продължение на които не е дошелъ отъ Одринъ ни единъ тренъ, нито пъкъ е трѣгналъ за тамъ нѣкой.

Въ Одринъ, ми каза тя, всичко бѣ спокойно. Непрѣстанно се чуваха топоветѣ. Тѣ не сж причинили на града голѣми поврѣди, но имало чести пожари, причинени отъ прѣскането на гранатитѣ. Шукрипаша, команданта на Одринъ, застрѣлялъ 14 селяни-българи.

Това ли избиване на хора бѣше ужасило тази възнеща жена? Не. Тя се ужасила отъ онова, което станало въ Баба-Ески прѣзъ нощта на паниката. Малко по малко тя си спомни всичко и по това азъ можахъ да реконструирамъ слѣдната сцена.

Имало е ужасна вѣтва прѣзъ нощта. Хората бѣгали. Тя излѣзла да види. Тя чувала гърмежи и хора падали прѣдъ нея, безъ да издадатъ ни единъ

викъ. Една сѣнка се наведе надъ единъ трупъ и взе отъ него нѣщо. Послѣ сжщата тази сѣнка се спусна отгорѣ ѝ и измъкна отъ ржцѣтъ ѝ връзката, която държеше.

— Той искаше да ви обере ли? попитахъ азъ.

— Не, каза тя, той ми взе само хлѣба.

Уви! Нѣ се ли избиватъ въ войната прѣмногo хора по дългъ или отъ умраза. . . Нима трѣбваше да се убиватъ и отъ гладъ!

III.

Голѣмиятъ турски страхъ.

На 21 октомврий кореспондентътъ на петербургската телеграфна агенция излѣзълъ отъ Чорлу съ трена и можалъ да види безредното, безпричинно отстъпление на турцитѣ. Тренътъ се движелъ между отстъпващитѣ. Войниците се смѣсили съ бѣглецитѣ селяни и вървѣли на голѣми маси по двѣтъ страни на пж-тя за Черкезкой, дѣто се били събрали грамадни тѣлпи отъ хора, смѣсени съ коне и тѣпове. На 22 октомврий кореспондентътъ се върналъ на конь къмъ Чорлу и лично е можалъ да види лишенията на отстъпващитѣ войски и тѣхното безсилie. По цѣлия пжтъ имало ранени, захвърлени на произвола на сждбата. Между началниците имало голѣми неразбории. Кореспондентътъ видѣлъ цѣли купища отъ захвърлени пушки. Всички бѣгали къмъ Черкезкой. Началниците нѣмали помежду си никаква връзка. Солдатитѣ били отчаяни. Заповѣдитѣ на командиритѣ си противорѣчили една на друга и поставяли отдѣлнитѣ части въ безсисходно положение.

Отъ Черкезкой кореспондентътъ отишелъ въ Синеклий, дѣто стигналъ вечеръта и намѣрилъ хиляди селяни и войници. Пжтищата били задрѣстени. Колата затънали изъ блатата. Никждѣ нѣмало строй-

ни части отъ войски. Настроението на хората било разбито.

На 23 октомврий кореспондентътъ отишелъ къмъ Черно море и посѣтилъ 32 изгорени села. Той е видѣлъ грабежитъ на турскитъ войски, както и паническото бѣгство на жителитъ на разрушенитъ села. Колата вървѣли на шестъ реда и образували една голѣма вѣлна, която се е била протегнала чакъ до хоризонта, дѣто се е губѣла прѣдъ очитъ. Между тия коля е имало и много войници, които сж били убѣдени, че войната е вече свършена. Пушкитъ имъ били по колята, а въ ржцѣтъ си държели камшици.

На въпроса: дѣ отиватъ, тѣ отговоряли: „Не зна емъ, вървимъ, дѣто отиватъ всички.“

Много падатъ по пѣтя, останали безъ сили. Падатъ хора, коне, волове. По пѣтя на дължина до 300 км. плачатъ захвърлени дѣца, пѣшкаты забравени ранени. Този смѣсъ отъ селяни и солдати поражда деморализация, която се вижда по цѣлия пѣтъ. До Чаталджа горятъ села. Солдатитъ, измжчени отъ лишения, гладни, изгубили вѣра въ каквѣто и да е успѣхъ, грабятъ. Срѣдъ тѣхъ сж леко раненитъ. Всички тежко ранени умиратъ всрѣдъ мжки, не получавайки отъ нийдѣ помощъ. Пѣтя е покритъ съ калъ. Всички страдатъ отъ студъ и гладъ. Пѣтя е покритъ съ трупове. Ежедневно се чувствува голѣмъ недостатъкъ отъ хлѣбъ. Даже въ Чаталджа нѣма припаси. Населението бѣга. Стоотици солдати ходятъ по кжщитъ и жално просятъ хлѣбъ. Въ Чаталджа дисциплината като че ли донейдѣ се възстановява. Офицеритъ събиратъ войската въ баталиони. Отъ Чаталджа до Хадемкѡй има шосе, което минава прѣзъ блата. По шосето се движи една голѣма маса войска, която отива за Хадемкѡй, близо до което набързо се издигатъ укрѣпления.

Кореспондентътъ на петербургската телеграфна агенция обиколилъ частъ отъ укрѣпленията и лично видѣлъ интересната работа на пионеритъ и на наемни, ѣ работници. Копаютъ трапове, поставятъ прѣгради, укрѣпватъ фортоветъ, които сж въоръжени съ голѣми топове, защитени съ фугаси и заградени

съ бодливъ телъ. Тукъ се готви упорито съпротивление на неприятеля.

На дошлитъ отъ Анадола запасни войници се страхуватъ даже да имъ дадатъ пушки. Войската страда отъ гладъ. Треноветъ, които идатъ отъ Цариградъ, сж прѣпълнени съ боеви припаси, но въ тѣхъ нѣма мѣсто за провизии. Даже офицеритъ гладуватъ. Отъ ужасенъ гладъ е заплашено и милионното селско население, което се е повлѣкло къмъ Цариградъ.

Късно прѣзъ нощта, кореспондентътъ се е промъкналъ между фортоветъ, фугаситъ и трапизата и отишълъ въ Хадемкьой, дѣто се намира главната квартира. Този малъкъ градецъ е освѣтенъ съ много огньове, заобиколени отъ войници, които просятъ хлѣбъ. Офицеритъ ги увѣщаватъ да се махнатъ. Насстроението на офицеритъ е отчаяно.

* * *

За характеристика на бързината, съ която турската армия е бѣгала, могатъ да ни послужатъ слѣднитъ подробности.

Въ Люле-Бургазъ е заловена отъ българитъ цѣлата щабна канцелария на втория турски корпусъ и архивата, копия отъ всички телеграми и заповѣди по източната армия, въ туй число даже тайнитъ и най-тайнитъ заповѣди. Всичко е било зарѣзано въ шкафоветъ и по маситъ. Тази прѣписка бѣше прѣведена. Тя ни рисува една картина на развала и анархия. Напримѣръ, командирътъ на 3 артилерийски корпусъ въ единъ подробенъ рапортъ посочва, че неговиятъ полкъ е билъ изпратенъ отъ Родосто въ Баба Ески и тѣй много е бързалъ, че на войницитъ давали храна само на два дни веднажъ. Обѣщано му било, че всичко ще му се достави. Войницитъ, като останали деветъ дни безъ хлѣбъ, почнали вече да грабятъ и не могли да бждатъ спрѣни. Командирътъ се оплаква, че дисциплината е загинала.

Интересна е прѣписката, която се отнася до 16 пѣхотенъ полкъ отъ смирненската дивизия. Главната квартира, желаейки на всѣка цѣна да брани Люле-Бургазъ, пратила този полкъ на 17 октомврий къмъ Люле-Бургазъ. Когато той стигналъ тамъ, командирътъ

на втория, корпусъ, Тургутъ Шефкетъ паша, го върналъ назадъ, въ Чорлу, тъй като се било вече почнало общо отстъпление. Когато полкътъ се върналъ въ Чорлу, командувашиятъ източната армия заповѣдалъ му пакъ да се върне въ Люле-Бургазъ. При това една рота се отказала да се върне и била застрѣляна почти цѣлата. Отъ половината на пѣтя самъ командирътъ върналъ полка обратно, направо къмъ Чатаалджа, заобикаляйки Чорлу, за да не срѣщне командувашия армията.

Прѣписката на втория корпусъ даде на българския щабъ много полезенъ материялъ, въ частностъ—точната смѣтка на всички турски корпуси. Въ тайната книга на командувашия армията, Абдулахъ паша, е отбѣлзвана тъй сжщо и картата на всички диспозиции при Люле-бургазъ на 17 октомврий.

Въ Чорлу е билъ заловенъ единъ пощенски чуваль съ военната тайна прѣписка. Особено интересна е циркулярната заповѣдъ на Абдулахъ паша, който въ петъ точки е изложилъ въпроситѣ касателно често повторяющитѣ се отстъпления. Заповѣдта казва, че заць всѣка рота трѣбва да има по единъ офицеръ, който да застрѣлва отстъпвающитѣ. Петата точка гласи: „Никаква частъ не може да отстъпва безъ писмена заповѣдъ на корпусния командиръ, а корпусниятъ командиръ е длъженъ прѣдварително да изиска писмено разрѣшение отъ главнокомандувашия.“ Заповѣдта завършва съ една ориенталска фразеология, колко е било приятно да се мре за отечеството. Една забѣлжка къмъ тази заповѣдъ гласи, че ония които я нарушатъ, ще се прѣдаватъ на военния сждъ и ще бждатъ застрѣлвани.

Заловена е тъй сжщо и частната прѣписка, нѣколко отворени писма, на германския полковникъ Фейтъ, който казва, че той е участвувалъ въ сражението и отстъплението при Люле-Бургазъ. Едно писмо отъ Цариградъ съобщава, че тамъ сж заведени маса ранени, въ числото на които били полковникъ Нурибей и Абдулъ-Халимъ ефенди, отъ царски произходъ.

Заловенитѣ документи въ голѣма степенъ улесни-
ха разузнавателната служба на българската армия.

*
* *

Ето още едно заловено частно писмо, написано
отъ единъ турски офицеръ въ прѣдвечерието на люле-
бургазския бой. Ще цитираме най-характернитѣ мѣста.

„Братко мой, послѣднитѣ ни дни бѣха пълни
съ ужасъ и страдания. Неприятелътъ взе вече Лозен-
градъ и Бабаески. Нашитѣ четири корпуса се мжчатъ
да се съсредоточатъ при Люле-Бургазъ и да напра-
вятъ една нова отбранителна линия. Азъ се намирамъ
съ четири баталиона около селото Тюркбей. Казватъ,
че нашитѣ войски напѣднали въ Сърбия. Но тукъ
положението е отчаяно. Ние тукъ сме около 70,000
и трѣбва да отстѣпимъ. Всѣки день насъ ни мокри
дъждътъ, ние спимъ въ калъта. Азъ съжалявамъ, че
съмъ войникъ и даже че съмъ се родилъ на свѣта.
Проклинамъ цариградскитѣ политици. Тукъ изъ калъта
сж захвърлени хиляди маузерки, а топоветѣ сж потъна-
ли въ калъта. Азъ плакахъ отъ мъка. Манеркитѣ, ку-
пени прѣзъ пролѣтъта, се бѣлѣятъ по пѣтищата и по-
зициитѣ, като бобъ на пазаръ“.

*
* *

Когато заминалъ отъ Люле-Бургазъ послѣдния
тренъ съ жени и дѣца за къмъ Цариградъ, въ ваго-
нитѣ били набутани нѣколко турски офицери, прѣoble-
чени като жени. Отъ голѣма „храбростъ“ го напра-
вили тѣ. Тѣхъ ги заловили и ги застрѣляли.

А пъкъ знае се, че когато се почна войната,
турскитѣ офицери се хвалѣха, че ще си пиятъ кафе-
то въ София.

IX.

Картини отъ бойния походъ.

Ето какъ единъ руски кореспондентъ описва своето пътуване.

Днесъ тръгнахъ, заедно съ главния щабъ, който се мѣсти по-близо до Люле-Бургазъ.

Сутринята свири тржбата за настѣпление. Щабътъ има около 200 кола. Азъ тръгнахъ малко по-късно и почнахъ лека-полека да го настигамъ.

Върви единъ здравъ майоръ интендантъ. Той кара кола съ 40,000 хлѣба. Той е малко позастарѣлъ, но се държи добръ на сѣдлото. Той е руски възпитаникъ.

— Невъзможно е да се задържатъ нашитѣ войници. Отъ 1000 крачки се хвърлятъ на ножъ върху неприятеля. Нима това е мислимо? Вчера една рота бѣше останала безъ патрони. Чакатъ, чакатъ, но никой не донася патрони. Тогава войницитѣ извикватъ „ура“, хвърлятъ се на ножъ, и взематъ окопа.

— Дадоха ли много жертви?

— Много. Ами че шрапнелитѣ малко ли хора избиватъ. Не е ли по-добръ, ей тъй наведнажъ, по суворовски. Помнете, че ние сме много благодарни на руситѣ за скѣпоцѣнното „ура“ То е едно хубаво оръжие.

Ние се засмѣхме. Азъ извадихъ тефтерчето си и почнахъ да записвамъ.

— Почакайте, каза майорътъ, нима ще ми запишете името, за да знаятъ всички, какво съмъ казалъ за „ура“-то. Ха-ха-ха!

Ахъ си записахъ: майоръ Яковлевъ.

Вървя по-нататкъ. Срѣщамъ една кола съ знамена. Съ бѣли ширити върху червенъ платъ написано: „Командуващъ армията.“ Наредъ съ нея единъ вой-

никъ носи прѣдпазливо фенеръ съ червени стѣкла. По този фенеръ се намира нощно врѣме помѣщение-то на главния щабъ, дѣто можешъ да си намѣришъ: справки, квартира, овесъ за коня — всичко, каквото искашъ.

Минава една градска кола. На капрата стои войникъ, а въ колата другъ си легналъ. И азъ си помислихъ: *quand les chats n'y sont pas, les rats dansent*, когато коткитѣ ги нѣма, мишкитеъ хоро играятъ. Това е колата на командуващия.

Забѣлжително нѣщо! Върви единъ грамаденъ обозъ по отвратителния пѣтъ. Минава по десетки долини. прѣзъ бродове и баирища. На нѣкои мѣста въ колата се впрѣгатъ съ стотици хора, за да помогнатъ. *И ни единъ гласъ*. Азъ тукъ още отъ самото начало на войната не съмъ чулъ ругатни. Какво казвамъ, азъ не чухъ даже повишяване на гласа.

Срѣщаме ранени. Много сж, стотици. Повечето вървятъ замислено, владени въ себе си. Погълнати отъ болкитѣ си, тѣ нищо не виждатъ. Нѣкои отъ тѣхъ лежатъ безсилни на земята. *Ни едно пшкане*. Ето минава единъ раненъ съ прѣвързана глава, гледа само съ едното си око, което е оцапано съ съсирена кръвъ: върви, залюлява се и се подпира на единъ чадъръ. Отдѣ ли го е взелъ? Успоредъ съ раненитѣ минаватъ каруци. Въ тѣхъ никой не се е качилъ, тѣ сж за тежко раненитѣ. Дългѣтъ стои по-високо отъ всичко.

Минаватъ телеграфисти. Тѣ носятъ стълбове. Армията лѣти напредъ. Телеграфиститѣ поставятъ стълбове по 60 км. на день и всичко влачатъ съ себе си. Вижете добръ: всичко, което е потрѣбно за прѣкарвана телеграфна линия отъ главната квартира до тука, всичко е прѣнесено на тѣзи гърбове. Съ кола си служатъ тукъ-тамъ.

Налѣво горятъ двѣ села. Съ бинокла се вижда, какъ силенъ огънь е подхваналъ: минарето на джамията.

Достигамъ други ъо пѣтя. Моя пѣтникъ ми сочи единъ поручикъ, който върви съ войницитѣ.

— Вижете го. Той е подпрѣдседателъ на народното събрание.

Дългъ пѣтъ. Стигамъ въ селото късно вечеръ.

Помислете си, три хиляди души се лутатъ изъ улицитѣ на това малко село, които не се познаватъ помежду си и които никога не сж дохождали въ него. Всички тѣзи хора трѣбва да се настанягъ, да се нахранягъ, снабдятъ съ сѣно. И подиръ 3 часа всичко е готово.

Х.

Картини отъ люле-бургазкото бойно поле.

1.

Отдохме въ Люле-Бургазъ. Тамъ имаше много ранени, но болницитѣ бѣха малко и далеко. Единъ попъ на конь съ кръстъ се спира отъ убитъ на убитъ, прочита кжса молитва и продължава тѣй своята печална, тиха мисия.

Знае се какви ужасни сражения станаха около Люле-Бургазъ. Този градъ се намира въ една долина, широка около 2 км. Отъ двѣтѣ страни на долината има широки възвишения. Цѣлата мѣстность наоколо е все такава. Помислете си, какъ може да се мине една такава долина подъ огъня на турската батарея, която отъ по-рано е измѣрила точно всичкитѣ разстояния. Но българитѣ сж минали и сж прѣвзели тѣзи височини. А задъ първия гребенъ се намираше втори, трети, почти безъ край. Просто да се чуди човѣкъ. Вѣроятно и на турцитѣ не е било леко: по окопитѣ сж разхвърляни овчи и волски крака. Тѣхъ сж ги гложали сурови, защото, както се знае вече, боятъ продължи цѣли 6 дена. Но това сж дребни работи.

Ето единъ български капитанъ, когото сж уловили раненъ, и на когото сж отрѣзали носа и ушитѣ,

като му омърсили трупа по башибозушки. Какво ще каже за това културна Европа, защитница на Турция? И такива случаи има много. Въ тукашният гробища всичките убити българи лежатъ съ двѣ рани: една, която е получена въ битката и друга — подъ шията отъ ударъ. Втората рана е направена отъ искусната ржка на касапинъ, който е утолилъ своята звѣрщина. И по бликналата съсирена кръвъ се вижда, че тя е направена прѣди смъртта. Азъ видѣхъ тѣзи ужаси. Азъ ги видѣхъ самъ, и мога да бжда свидѣтель прѣдъ Бога!

Но стига за това.

Съ насъ пѣтуваше единъ веселъ българинъ, депутатъ Пачевъ. Веселъ и живъ, съ прошарени гжстонависнали вѣжди. Изъ цѣлия пѣтъ всичко го интересуваше, всичко фотографираше. Като се върнахме отъ полето, ние седнахме да закусимъ въ кръчмата, а той побърза да поздрави минаващия по улицата генералъ Р. Дмитриевъ, командующъ тукашната армия. Слѣдъ 5 минути той се върна и каза:

— Знаете ли? Дмитриевъ ме назначи за губернаторъ на този градъ.

Ние го поздравихме.

— Ето що — каза той.

— Азъ съмъ губернаторъ, а нѣмамъ риза. Това може да поврѣди на авторитета на властта.

Като се вгледахъ въ него, азъ се увѣрихъ, че губернаторътъ нѣмаше риза. Подъ жилетката му се виждаше овча кожена дреха, която бѣше облѣчена наголо и която донѣкждѣ се скриваше отъ бѣлата санитарна прѣвръзка, съ която бѣше си омоталъ шията за украшение.

Веднага се разпореди. Търговецътъ-гъркъ отърча въ дюкяна си и донесе цвѣтни ризи. Вземъ най-голѣмата и я облѣкохме върху кожената овча дреха. Кокато я надѣвахме, тя се скжса на гърба, по цѣлата дължина. Не е голѣма бѣда: кой ще ходи да гледа гърба на губернатора подъ палтото?

Сега трѣбва и грѣдникъ. Донесоха три кутии грѣдници. Избрахме най-голѣмиятъ. Губернаторътъ, който нѣмаше огледало, го тури 45 градуса на лѣво. Генадиевъ каза:

— Тури го право, защото инѣкъ, не дай Боже, ще създадешъ нова мода за всички тукашни гърци.

Поправихме грѣдника съ смѣхъ.

Губернаторътъ седна прѣдъ масата. Изведнажъ се прѣобрази и каза на Генадиевъ:

— Знаешъ ли грѣцки?

— Зная, но пиша малко неграмотно.

— Нищо. Пиши: „Обявява се, че утрѣ сутринята всички дюкяни трѣбва да бждатъ отворени; властѣта не отговаря за цѣлостѣта на тѣзи, които бждатъ затворени.“

Той помисли.

— Написа ли? Веднага накарай барабанчика да чете по улицитѣ. И ако не сж отворени, азъ ще имъ дамъ да разбератъ. Като ограбятъ едно затворено дюкянче, тогава ще разбератъ.

Азъ казахъ:

— Трѣбва още да се напише и да се чете по турски. Тукъ има много турски дюкяни.

Българинътъ помълча. Българитѣ сж народъ съ умъ.

— А сто какво още. Трѣбва да си доставя военна шапка, промѣлви губернатора. Тази—и като показва своята смачкана и увѣхтѣла шапка, той добави: тази не прилича . . .

Подиръ половинъ часъ, той седѣше въ кабинета на българския каймакаминъ и говорѣше на събранитѣ първенци-гърци.

— Ти ще бждешъ полицейски приставъ; пиши за това обявление и разгласявай; ти заведующъ реквизицията, пиши, ти — квартирмайсторъ — пиши.

Гърцитѣ се купчиха, пишеха, разпращаха обявления и говорѣха—почти всички въ едно врѣме. Това си качество тѣ го иматъ отъ хиляди години. Още апостолъ Павелъ, когато е ходилъ въ Атина, го е забѣлѣзвалъ.

2.

Тука само за него говорятъ, за Люле-Бургазъ. Трима българина дойдоха у насъ на гости, веднага раз-

гънахме картитѣ. Единия отъ тѣхъ си взелъ карта съ малкъ масщабъ, другия — съ по-голѣмъ масщабъ, а третия си взелъ малка нѣмска карта, по която нищо не можешъ да намѣришъ. Дѣ ще отиде нашата армия? Какъ ще работи? Това бѣха единичкитѣ въпроси, колкото главни, толкова и трудни за разрѣшение.

Всѣки чувствуваше голѣмата важность на момента.

— Това е второ косово сражение.

— И послѣднѣо.

Дай Боже! А послѣ — неизвѣстность. Люле-Бургазъ, тѣй да се каже, минаваше отъ рѣка въ рѣка.

Ние не се стѣпехме. Слѣдъ закуска тръгнахме: д-ръ Генадиевъ и тримата българи съ кола, а азъ на конь.

Отъ тука до Люле-Бургазъ има 28 км. Рѣшихме да стигнемъ до прѣдпослѣднитѣ височини и отъ тамъ да погледаме, не се ли види нѣщо. Артилерията изкопала глинения пѣтъ. Тукъ-тамъ срѣщаме малки шубръчки. Тукъ идатъ вече каруцитѣ: първата теглеше обозъ и хлѣбъ; втората — съ патрони. Този, който има повече хлѣбъ и патрони, той ще бѣде господарь на тази земя. Нищо повече отъ това не може да рѣши сѣдбата на царството и империята: волове, хлѣбъ и патрони. Говори се тамъ, че вече два дена ядатъ сурови мамули, които събирали отъ полето.

Вървимъ. Неизвѣстность. Чуваме само ехтенията на оржидята.

Срѣщаме обозъ. Возятъ ящици съ артилерийски снаряди. Сърдцето ни се сви. Нима снарядитѣ ги вече връщатъ назадъ? Продължаваме да вървимъ напредъ.

— Пълни ли сѣ?

— Празни, отговори единъ отъ войниците.

Отлекна ми на сърдцето.

— Нашитѣ сѣ по-малко, каза единия българинъ.

— Затуй пъкъ ние имаме 30,000 войници съ висше образование. Ето дѣ е нашата главна сила.

— Ще побѣдимъ! Българитѣ никога не отстъпватъ, — съ увѣренность каза третия.

Ето единъ велосипедистъ. Той е буенъ, потенъ, уморенъ и бодъръ.

— Какъ? Какво има?

— Азъ отивамъ въ щаба на №. №. армия.

Оказа се, че той е сбъркалъ пжтя. Това не е чудно. Карти не сж дали всѣкому, а пѣкъ и по карти тукъ още по-лошо ще се объркашъ. Олжитиме велосипедиста къмъ близкото село, като му посочихме пжтя съ ржка и той се изгуби отъ очитѣ ни.

Слѣдъ малко срѣщнахме единъ конникъ.

— Кой е той? Какво има?

Той започна да разправя работи, които вчера слушахме въ главния щабъ. Питахме го за подробности: очевидно е, че той ги съчинява и измислюва. Незвѣстность.

Минава стадо овце. Чие ли е то? Когато ние влѣзохме въ Турция и нагазихме разоранитѣ полета, моя Алексий попита:

— А сега кой ще пожъне ржъта?

Азъ му отговорихъ.

— Който иска . . .

— Тѣй ли, — каза моя ординарецъ замислено.

Нему му се искаше да пожъне тази ржъ идущата година.

Чие е това стадо? Чии сж ония коне, които бѣгатъ въ гората? Чия е тази захаръ, която е разпилѣна по земята? На чия кола се возятъ тѣ? Чий ли е този конъ, който съмъ възседналъ и който хвърчи подъ мене?

Война. Война съ голѣми букви, мистическа война, всепоглѣщающа война.

Стигаме единъ автомобилъ. Той е затъналъ въ калъта и иска само команда. Генадиевъ намира за нужно да каже афоризмъ.

— *Voilà une automobile, qui de par son essence doit être essentiellement mobile et qui laisse son general en panne.* (Ето единъ автомобилъ, който по своята сжщность, би трѣбвало да се движи и който е оставилъ генерала си нѣкъдѣ.)

А шефъора стои, неговия собственъ братъ, учитель: ржката му свързана съ единъ мръсенъ парцалъ, лицето му окървавено, шапката му скжсана, а очитѣ, очитѣ, възпалени, зачервени, уморени. Двѣ нощи подъ редъ той не е спалъ. Автомобилитѣ сж малко и шефъоритѣ сж малко.

Срѣщаме селянинъ, който бѣга. На гърба си натоварилъ единъ чувалъ пълненъ съ парцали, кара едно магаре, което е натоварено съ жито и хлѣбъ, а отъ странитѣ му висятъ, като грозде, шестъ кокошки, свързани за краката му: на едната е отръзана главата, останалитѣ се влачатъ. На опашката на магарето, задъ житото е свързана една токачка. Питаме:

— Какво е това? Защо е? Казва ни на грѣцки жаргонъ. Генадиевъ ни прѣвежда. Гърка започва:

— Вчера кжщата ми бѣше здрава. А днесъ съверната частъ на Люле-Бургазъ гори, тѣй че кжщата ми е въ голѣма опасностъ.

Започваме да му обясняваме, че насъ не ни интересува това.

— Взеа ли българитѣ височинитѣ около града? Накждѣ се движатъ турцитѣ?

А той — пакъ за кжщата си. Незвѣстностъ.

Продолжаваме нанаярѣдъ. Най-послѣ почнаха да се виждатъ кжлба отъ шрапнели, които се разпрѣсваха високо въ въздуха. Задимява се — и ние стоимъ въ вечерна дрезгавина. Незвѣстностъ.

Чува се трѣсъкъ на орджията. Ето и гласа на митральозитѣ. Но нищо не се вижда. Отъ страженията ни отдѣляха още двѣ височини. Вече се мръкна. Трѣбва да се бърза: изминахме 20 км. за 3 часа. Спусна се нощта. Потнитѣ, разгорещени войници лѣгатъ по позициитѣ си и на утринта бѣлата слана ще посребри тѣхнитѣ шинели. Страшно е да се помисли: какъ хората понасятъ това.

Стигаме единъ кавалеристъ, той сжщо нищо не знае. Но торбата му е пълна съ великолѣпенъ турски тютюнъ.

— Вземете . . .

Този тютюнъ се продава въ Русия 20—30 рубли фунта.

— Вземете . . .

Вземаме. Питаме го нѣма ли новини, а той отговаря, че нищо не знае.

Незвѣстностъ. Топоветѣ бухтятъ.

Слънцето заседна. Небето сияе. Прѣдъ насъ е свѣтло, а отстрани небето е мораво и облацитѣ сж розови. Подиръ 10 минути цѣлото небе се затъмни.

Само на западъ имаше една кървава бразда. А задъ нея тъй също имаше кръвъ. Вечерницата изгрѣ. И тя трѣптеше заради пролѣната кръвъ.

3.

Военниятъ кореспондентъ е важна птица.

Азъ почти настигнахъ армията. Утрѣ ще бѣда съ нея. Сега мога да запиша нѣщо.

Ще се върна малко назадъ. Въ главната квартира всичкитѣ 88 кореспонденти вървятъ, като прѣбити. Всѣки день ни даватъ бюлетинъ да правимъ съ него, каквото искаме. Който има богата фантазия, съчинява 200 думи, други — 50, 100 и т. н., всѣки споредъ способноститѣ си. Военитѣ аташета се хранятъ на обща маса въ най-добрата гостилница; държавата имъ плаща по 50 лв на день.

Тайна. И умно правятъ. Бившия министръ Генадиевъ два часа говорилъ съ главнокомандующия прѣди войната, — и Савовъ въ всичко го излъгалъ. Сега Генадиевъ това ни разказва съ възторгъ. Началницитѣ на влакове слѣдъ мобилизацията получили запечатани пликчета, които трѣбвало да отворятъ не по-рано отъ опрѣдѣлената станция. Една армия, благодарение на това, отишла тамъ, дѣто абсолютно никой не очаквалъ.

Тайната се пазѣше добрѣ. Но това на менъ не допадна. Въ Стара-Загора можешъ да се обѣсишъ отъ тжга. Нарѣдко ще дойде нѣкое важно извѣстие и тогава трѣбва съ часове да чакашъ на телеграфа: 60—70 човѣка подаватъ по 300—500 думи. Единъ наивенъ нѣмецъ, който искаше да прѣдвари другитѣ, застана най-рано на прозорчето и вика:

— Азъ имамъ бърза телеграма, азъ имамъ право.

Избухва смѣхъ: всѣки има бързи . . .
И тъй, това не ме облекчаваше. Почнахъ да ходатайствувамъ.

Даневъ нареди: азъ и Немировичъ да вървимъ напредъ. Подъ голѣма тайна: „иначе може да стане бунтъ“. Немировичъ рѣши да отиде въ Мустафа-паша. Тагасъ азъ си избрахъ Лозенградъ. Наистина, до Лозенградъ сж 100 км. на конь, но затуй пъкъ тамъ е най-голѣмата красота на натиска. Приготовленията бѣха кжси. Началството ми даде 2 коня, сѣдло за мене и единъ ординарецъ. Вагонъ? (Най напредъ трѣбваше да вървимъ 70 км., за да стигнемъ до желѣзния пѣтъ.) „Ще бжде.“

На слѣдующия день рано сутринята пристигнахме. Тѣзи 40 км въ първия день, прѣкарани на сѣдло, спжпо ми струваха. Понѣкога азъ мислѣхъ, че ще падна. Пристигнахме прѣзъ нощта до колѣнѣ въ калъ и дъждъ. Въ гостилницата буквално не пущатъ. Азъ паднахъ духомъ. Седнахъ не една купчинка и едва ли не заплакахъ. Минаваше подпоручикъ. Азъ го повикахъ и му казахъ:

— Азъ съмъ такъвъ, „Новое Время“, вървя съ дѣйствующата армия, професоръ, а не кавалеристъ, разбитъ, даже да се мръдна не мога. Помогнете ми.

Подиръ $\frac{1}{2}$ часъ той ми намѣри квартира у коменданта и даже каруца, за да ме докара до квартирата. Фамилията си не казахъ.

Азъ прѣкарахъ нощта у коменданта; спяхме въ една стая: той, азъ и Алекси. Всѣки часъ носѣха военни телеграми и докато вѣстовоя чакаше на вратата за отговоръ, кучето лаеше, като безумно. Тжжна бѣше тази нощъ. Азъ спяхъ малко.

Пѣтуваме тежко.

Минаватъ нѣкакви велосипедисти, които носятъ велосипедитѣ на гърба си. Видите ли ги? Тѣ носятъ писма. Днесъ трѣбва да изминатъ 35 км. и да се върнатъ назадъ. И тъй всѣки день, непрѣстанно. Единъ — доброволецъ въ цивилни дрехи. Помислихъ си: ехъ, гължбче, съ какъвъ ентузиазмъ ли отиде на война, жаденъ за подвизи и красота, а сега? Много ли ще ти трае ентузиазма при такава табота? Трѣбва да се

носятъ писма—носи! Ще се простудишъ, ще умрешъ и никои нѣма да ти каже „благодаря“.

Минава другъ воененъ велосипедистъ. Брадясалото му лице бѣ цѣло въ калъ, само очитъ му се виждатъ. Като се мъчехъ да говоря по български го попитахъ нѣщо. А той ми каза:

— Peut être vous pouvez parler français (Може би, вие знаете французки?) И почна . . . говори по-добрѣ и отъ мене. Училъ се въ Парижъ, докторъ на правото. На прощаване той ми каза.

— Азъ мога да говоря нѣмски още по-добрѣ. Тука, въобще, всичко е неочаквано. Върви по-лева болница, кола. Колата се пообърна малко на полегато. Викатъ, мъчатъ се.

Тукъ, около мене, всичко е удивително. За „Новое Врѣмя“ тукъ всичко е възможно. Азъ разбирамъ, че министра на вътрѣшнитѣ работи ми достави конь, безъ да се помръдне отъ мѣстото си. Коньтъ бѣше готовъ слѣдъ $\frac{1}{2}$ часъ. Той го изиска по телефона, а трѣбва да знаете, че правия телефонъ, който се съединява съ Стара-Загора, бѣше само единъ въ военното врѣме. Министърътъ може би е повече любезенъ къмъ кореспондента на най-голтѣмия руски вѣстникъ. Азъ разбирамъ, че по сжщитѣ тѣзи съображения министъръ президента Гешовъ, когато азъ отивахъ да го посѣтя, прѣкъсна министерския съвѣтъ, на който той бѣше прѣдседателъ, и като ме видѣ, каза:

— Азъ дойдохъ да се извиня, че не мога да ви приема и, понеже вие ще отпътувате утрѣ сутринята, да се простиме сега. На добъръ часъ.

Скептицитѣ и въ това може да видятъ не вѣжливостъ и поривъ, а смѣтка. Тогасъ азъ ще прѣдложа на тѣзи скептици да помислятъ за слѣдующия случай.

Една руска банка ми издаде чекъ за София, за „Балканската Банка“. При това ми казаха:

— Ние по-нататкъ за нищо не отговаряме.

И азъ дадохъ разписка, че нѣма да имамъ никакви претенции, ако въ България закъснѣятъ да ми дадатъ пари.

Въ София се случи ето що. Увѣдомението за чека закъснѣло. Българинътъ каза:

— Нищо. Сега е военно врѣме. Ние ви върваме.

Сега ще провѣримъ подписитѣ и ще ви платиме.

Слѣдъ $\frac{1}{4}$ часъ той се върна и твърдѣ сконфузено ми каза:

— Въ пратенитѣ циркуляри до банката, тѣзи подписи ги нѣма.

Той ми даде 20 циркуляри съ подписи. Подиръ $\frac{1}{2}$ часъ внимателна работа, азъ се увѣрихъ, че единия подписъ въ циркуляра го нѣма, а другия го имаше. Това бѣше споредъ мене. Въ циркуляра подписа бѣше голѣмъ и красивъ, а въ чека — първитѣ три букви бѣха небръжно замацани. Азъ бѣхъ увѣренъ, че подписа е този, но да го докажа не можехъ.

И тъй самата Петербурска банка ме постави въ безсходно положение. Изпратили чекъ, по който софийската банка юридически не може да заплати. А трѣбва да се отплатува. Касиерътъ отиде да се посвѣтва съ директора и подиръ 5 минути, той се върна и ми изплати 10,000 лева. Касиерътъ каза:

— Ние ви плащаме отъ патриотизмъ.

Той бѣше правъ. Поради счетоводство не можаха да ми платятъ.

Какъ ще обясните това?

А ако не бѣха ми залатили, азъ щѣхъ да изгубя три драгоцѣнни дни.

На 16 ние минахме турската граница. Има голѣма разлика. Докато въ България почти всичката земя е обработена, въ Турция напротивъ има съвсѣмъ много богата земя, която си остава необработена. Азъ минахъ прѣзъ черноземъ, който държеше стотини хиляди декари и всичката тази земя лежи безъ полза. Азъ още не съмъ видѣлъ турскитѣ жестокости и турското лошо управление, но тази земя, изоставена, като непотрѣбна вехтория, се явява по-краснорѣчива, отколкото всѣкакви други факти. Това въ никоя културна страна не ще го срѣщнешъ. Очевидно, има нѣкои важни причини, ако никой не рискува да работи.

4.

Изпращане телеграми отъ бойното поле.

Азъ ще се опитамъ да опиша, какъ се изпращатъ телеграми въ врѣме на война. Нека читателитѣ знаятъ, какъ се изпращатъ телеграмитѣ, които тѣ всѣка сутринъ четатъ, когато пиятъ чай. Като получихъ разрѣшение да отида въ първата линия, азъ рѣшихъ да стигна армията, която взе Лозенградъ. Рѣшихъ тѣй, защото считахъ, че при Одринъ нѣма нищо интересно.

И наистина, моитѣ смѣтки се оправдаха. Азъ видѣхъ много интересни нѣща. Всѣки день азъ пишехъ телеграми. Тѣ станаха цѣлъ купъ. Написахъ ги въ чиста тетрадка и ги турихъ въ куфара си. Но сега се явява въпроса: какъ да ги изпратя.

По дължината на моя пѣть постоянно се мѣркаха звѣздички на полевия телеграфъ. Въ етапното село имаше и станция. Видѣхъ двама войника, седятъ на колѣнѣ надъ апарата, който е поставенъ на земята и пишатъ нѣкакво забъркано писмо. Но никой не взе отъ мене ни единъ редъ. Трѣбваше телеграмитѣ ми да минатъ прѣзъ цензурата на шаба. Значи, въпроса се поставише тѣй: да стигна шаба. А помислете си, какъ ще го стигна, когато българската армия всѣки день извървѣваше по 30 километра. Улвоихъ си стѣпкитѣ и вървѣхъ единъ день и половина нощъ. Най-послѣ стигнахъ. Слава Тебе, Господи. На другиятъ день всичко ще наредимъ.

На другия день получихъ завѣтния щемплъ на цѣлия купъ телеграми. Тичамъ на телеграфъ съ възторгъ. Но нищо не стана. По този телеграфъ се прѣдавали само военни заповѣди. Най-близкия полевия телеграфъ, отъ дѣто могатъ да се прѣдаватъ дълги съобщения, е въ Лозенградъ. А Лозенградъ е на 65

километра отъ тука. Какво да се прави? И на тази мъжа може да се помогне. Намърихме доброволецъ, който срѣщу едно добро възнаграждение, се съгласи да занесе телеграмитѣ. Генадиевъ, въ качеството си на бившъ министръ, написа на началника на станцията едно любезно писмо: „тъй и тъй, телеграмитѣ сж важни, Пиленко симпатизира на българската кауза, моля Ви по-скоро и т. н.“ Изпратитихме доброволеца. Азъ си въздъхнахъ свободно. Най-послѣ моитѣ трудове ще стигнатъ до вѣстниците и ще принесатъ полза.

Подиръ три дена куриерътъ се върна (ние вече бѣхме на друго мѣсто) снима си шапката и казва:

„Началника каза, че му е било заповѣдано да не пуца телеграми по рано отъ 5 дена слѣдъ тѣхното подаване (за запазване на тайната). Той се покланя на г-нь Генадиева и много съжелява, че не може да му изпълни молбата.“

Куриерътъ изсипа отъ шапката си цѣль купъ телеграми. Той тържествено ми ги прѣдаде, като се радваше, че ги донесълъ всичкитѣ. Госноди Боже мой! Кой може да разбере душата на кореспондента въ такъвъ моментъ? Нека дѣйствувамъ по-далечъ. Помолихъ ауденция отъ самия командующъ армията. Той ме изслуша съвсѣмъ любезно — Да, каза той, не е достатъчно да се издържатъ побѣдитѣ. Трѣбва и да знаятъ хората за тѣхъ. Тѣй учеше и самия Наполеонъ.

Азъ се зарадвахъ, че той е на такова убѣждение.

— Ето ви записка, въ която азъ написахъ, щото телеграмитѣ на „Новое Врѣмя“ да се пропусчатъ слѣдъ изпращането на телеграмитѣ на височайше име и въ главната квартира. Вашитѣ телеграми да ги изпращатъ по-рано отъ дивизионнитѣ. Затова, за по-скоро, вземете моя автомобилъ и сами утрѣ идете въ Лозенградъ.

Не ми остана нищо друго, освѣнъ искрено да благодаря на човѣка, който се отнесе тъй добръ къмъ печата.

На другия день ми дадохъ шиказентъ автомобилъ. 65 км. на тази машина — сж нищо. Азъ ще отида и ще се върна привечеръ. Азъ сияехъ.

Ръмѣше. При автомобиля, който бѣше готовъ

за тръгване, се приближи единъ войникъ и попита:

— Вие наждѣ?

— Въ Лозенградъ.

— Ето що. Първитъ 5 километра сж хубаво шосе. Последнитъ 40 км. сж сжщо хубавъ пѣтъ. Но срѣднитъ 20 км. вие не можете прѣмина.

Ние почнахме да се смѣемъ и си тръгнахме.

Той като ни изпрати викаше:

— Нѣма да минете.

Дъждътъ се усилваше. 5-тъ км. до станцията на желѣзницата изминахме, като мечта. Почва се другия пѣтъ. Прѣдставете си разорано поле, по което сж минали 40 ескадрона, минала е всичката артилерийска армия — това е нашия пѣтъ. Но нищо: автомобилътъ вървѣше великолѣпно. Минахме още 5 км. Дъждътъ валѣше като изъ ведро. Вѣтрътъ духаше ли духаше.

Изведнажъ: стой! Рѣкичка. Даже не рѣкичка, а рѣка, 3 аршина широка съ кални брѣгове. А на другата страна на рѣката — баирче съ разкиснала глина.

Ужасъ ни обзвзе.

Мина единъ мѣстенъ човѣкъ.

— Дълбоко ли е тука?

Той обясни:

— Не е дълбоко. Но за хората има голѣми камъни, по които да минаватъ. Подъ водата тѣзи камъни не се виждатъ и вашата кола ще се разсипе.

Върнахме се назадъ. Опитахме надѣсно, налѣво. Кой знае каква ли е дълбочината?

Само азъ единъ имахъ блатни ботуши. Азъ се пожертвувахъ. Слѣзохъ отъ автомобиля и подъ дъжда влѣзохъ въ водата. Водата е подъ колѣно, но ботушитъ не ги залива.

Шефѣора подгони автомобиля, както можеше. Той се врѣза въ водата, заразпрѣска милиони кални капчици и ето, ето още малко! Но за голѣмо съжаление, на противоположната страна машината спрѣ.

Слѣдъ това единия отъ шефѣоритъ отиде въ града за биволи, а азъ натоварихъ върху си фотографията, манерката съ вода, бинокла си, единъ чарвалъ пѣленъ съ долни дрехи и чорапи, взехъ си и палтото, купено отъ Варшава. Вие ще ме попитате —

защо не оставихъ тѣзи работи на автомобиля. Не: на война нищо недѣй оставя подиръ си, защото нищо отново не ще намѣришъ. А всѣка отъ тѣзи вѣщи бѣше за мене скжпоцѣннасть.

Тѣй натоваренъ, като попилахъ на гърдитъ си пакета съ телеграмитъ, азъ трѣгнахъ.

2 км. азъ минахъ напрѣки къмъ релситъ и това бѣше ужасно. Краката ми потъваха, сѣкашъ че нѣкой съ клѣщи ги дърпаше. При всѣка крачка можеше да се падне, защото ботушитъ ми се обърнаха въ голѣми кълба отъ глина. Ако азъ не бѣхъ навикналъ, щѣхъ да падна и не щѣхъ да стана. А отъ тамъ никой не минава.

Както и да е, домъкнахъ се до релситъ. И когато си чистѣхъ въ тѣхъ краката, азъ изведнажъ си спомнихъ, че въ 1905 год. по сжщитъ тия релси, азъ се возихъ къмъ Цариградъ съ ориентъ—експреса, минавайки край Люле-Бургазъ нощно врѣме.

Тѣй си играе сждбата съ човѣка.

Като изминахъ 5 км., азъ настигнахъ крантата си, качихъ се на нея и стигнахъ. Но ржцѣтъ ми преперяха отъ студъ и влага. Веднага пратихъ телеграмитъ.

Тѣй, читатели, вамъ се доставятъ сутрешнитъ телеграми.

5.

Тържественото влизане въ Чорлу.

Отивате въ градъ, въ който вие никога не сте ходили, въ който улицитъ сж безъ имена. Въ този градъ хотели нѣма, може би и да има, но на васъ това е неизвѣстно. Вие отивате въ града, за който не знаете нищо, освѣнъ неговото име. Питате се: какъ вие ще назначите въ този градъ rendez-vous на другаря си, който ще дойде само 6 часа слѣдъ васъ и ще жи-вѣе тамъ?

Да се каже е мжно? . . . Ние тукъ разрѣшаваме такива задачи всѣки день. Пжтувахме заедно съ

талигага, която взеше нашия багажъ, а пристигнахме половинъ день по-рано отъ нея. Талигата върви съ обоза. Талигата прѣпуска прѣдъ пѣхотата и артилерията. Понѣкога талигата пѣтува въ тъмнитѣ нощи безъ да знае даже името на града, безъ да знае пѣтя, безъ да го види. Какъ става туй. Тайна непостижна!

Ето още една задача. Вие приближавате града и започвате да карате по-бърже, да стигнете първи тамъ, за да си наемете по-хубава къща. Наехме. Връщаме се да срѣцнемъ останалата компания. Какъ ще имъ обяснимъ дѣ се намира къщата ни, ако нѣмаме време да ги заведемъ лично? Тази задача се рѣшава просто. Адреса се дава тъй: „Видите ли онази джамия? Отъ джамията надѣсно по улицата съ дървета, послѣ въ втората уличка налѣво, ще минете покрай фурната съ часовника, тамъ има фонтанъ и два слаби коне, бѣли и сиви: срѣщу тѣхъ бѣлизникавата къща.“

Азъ присѣдствувахъ при тържественото влизане на българскитѣ войски въ градъ Чорлу. Имаха даже оркестръ. Не Богъ знае какъвъ: частъ отъ музикалнитѣ инструменти сж разбити отъ шрапнелитѣ при Гечкенли. Но мѣднитѣ тарелки удряха една ъ друга непрѣкъснато и убѣдително. Населението викаше „ура“ и никога азъ не съмъ слушалъ такъвъ дивенъ маршъ. Генералътъ даваше честъ на знамето.

Прѣгледътъ не е много блѣстящъ. Солдатитѣ, за да си носятъ пушкитѣ по-леко, подложили подъ погонитѣ си стѣбла отъ мамули: получаваше се подпорка удобна, макаръ и не съвсѣмъ прилична. Адютантътъ върви съ шинелъ, но едното му копче отзадъ шинела се скѣсало—и адютантътъ, колкото и да си дава видъ на началство, прилича на баба въ кожухъ. На прѣдната частъ на топоветѣ сж завързани голѣми часовници безъ махала и съ счупени стѣкла. Торбата на фелдфебела е пълна съ турски тютюнъ. Генералътъ се прѣструва, че нищо не вижда. Въмѣсто съ казѣна кожаня кесийка, цѣвѣта на пушката е завързана съ прѣсна одрана овча кожа. Всичко това не е бѣда!

„Да живѣе побѣдоносната войска!“

Тукашнитѣ гърци отдаватъ честъ на офицеритѣ. Едни отъ тѣхъ надѣнали калпаки, други зашили на фесовѣтъ си кръстове: истинска Вартоломевска нощъ!

Азъ видѣхъ такъвъ единъ герой, който си нашилъ сума кръстове: на феса, на раменетъ си и на гърба.

6.

Походъ.

Вървятъ . . . Излѣзешъ на височината, погледнешъ напредъ въ долината: вървятъ, вървятъ . . . Понѣкога се вижлатъ б, б пѣтица: всѣка пѣтечка е използвана за това, за да може по-бърже да се движи напредъ тази колосална маса отъ хора. Петъ шестъ ручейчета съ тъмна вода се навиятъ, криволичатъ и прѣсичатъ долината; спускатъ се отъ едно баирче на друго.

Почти всички солдати вървятъ съ своитъ чудесни, на видъ неизносени царвули. Ботуши иматъ, но ги носятъ въ раницата. Селската войска не се довърва на такъвъ разкошъ. Като иматъ по 2 чифта царвули, не имъ трѣбватъ и най-хубавитъ ботуши. Азъ видѣхъ много бѣдни войници, които имаха царвули. Съ ботуши е само фелдфебела. Селска войска! Нѣкои даже нѣмаха и военна форма. Казйонитъ дрехи не могатъ тъй добръ да пазятъ отъ студа и за тъй дълго врѣме. А стариятъ селски кожухъ и хубавитъ селски навушаче послужатъ още 3 години, както сж служили вече десетъ: тѣ си ги работятъ сами.

Патронитъ тежатъ около 9 килогр. и повече. Пушката б кгр., ботушитъ. Една седма частъ отъ палатка. Колчета. Два хлѣба. Котленце. Манерка за вода. Ножъ. Лопата. Шинель.

— Всичко ли смѣтнахъ? Нѣкои се прѣгърбили, но влачатъ: потни, съсрѣдоточени. Тежко дишатъ, спиратъ, даватъ пушката на другаря си. Пакъ спиратъ, като не снематъ отъ себе си нищо, просто се прѣгърбили съ раницата си въ едно полуседящо положение. Нѣма сили да се отбие даже на страна. Съда и ротата започва да го заобикаля, както течението — камъка. Лежи — пакъ става: само да не остане на земята, въ опашката на полка. Слѣдъ полка вървятъ нѣ-

жолко коне съ запасъ отъ патрони, а послѣ се започва една върволица отъ отчаяни, отпаднали духомъ болни. Тѣ сжщо вървятъ — но пристигнатъ при полка си и при етапнитѣ огньове не вече вечерята, а късно слѣдъ полунощъ. И на сутринята отново пакъ ставатъ или не ставатъ. Въ полка имаше 40-годишни хора.

— Тежко ли е? — попитахъ азъ единъ солдатинъ, който подигаше съ ржката си чувалъ съ патрони.

— Тежко.

— Много, извънредно много патрони.

— Патрони много но турци малко. . . . И той започна да се смѣе. Нему бѣше весело. Младъ, безгриженъ, силенъ, здравъ.

По пжтя върви войска. Наредъ и нея по поляната, за да не ѝ бърка, се движи най-бързата частъ на обоза, нѣкъдѣ сж заловили 20 камили: тѣ вече служатъ на славянството. По-далечъ виждаме цѣло стадо овце, които се каратъ отъ двама солдати. А задъ овцетѣ подскача едно куцо яре, което кой знае какъ е изпаднало въ стадото. То жално пищѣше и бѣгаше, но накѣдъ? — Къмъ смъртъта.

Артилерийскитѣ коне едва-едва се влачатъ. Прислугата и тя се е впрѣгнала.

Войниците се задъхватъ отъ умора, но се шегуватъ помежду си:

— Карайте момчета! Защото пакъ нѣма да успѣемъ да влѣземъ въ бой съ турцитѣ.

XI.

Военни епизоди.

Македонцитѣ — турски войници.

Турцитѣ хванали въ плѣнъ единъ българинъ офицеръ и го прѣдали да бѣде пазенъ отъ двама

Азъ видѣхъ такъвъ единъ герой, който си нашилъ сума кръстове: на феса, на раменетѣ си и на гърба.

6.

Походъ.

Вървятъ . . . Излѣзешъ на височината, погледнешъ напредъ въ долината: вървятъ, вървятъ Понѣкога се виждатъ 5, 6 пѣтица: всѣка пѣтчка е използувана за това, за да може по-бърже да се движи напредъ тази колосална маса отъ хора. Петъ-шестъ ручейчета съ тъмна вода се извишатъ, криволичатъ и прѣсичатъ долината; спускатъ се отъ едно баирче на друго.

Почти всички солдати вървятъ съ своитѣ чудесни, на видъ неизносени царвули. Ботуши иматъ, но ги носятъ въ раницата. Селската войска не се довърява на такъвъ разкошъ. Като иматъ по 2 чифта царвули, не имъ трѣбватъ и най-хубавитѣ ботуши. Азъ видѣхъ много бѣдни войници, които имаха царвули. Съ ботуши е само фелдфебела. Селска войска! Нѣкои даже нѣмаха и военна форма. Казйонитѣ дрехи не могатъ тъй добръ да пазятъ отъ студа и за тъй дълго врѣме. А стариятъ селски кожухъ и хубавитѣ селски навуша ще послужатъ още 3 години, както сж служили вече десетъ: тѣ си ги работятъ сами.

Патронитѣ тежатъ около 9 килогр. и повече. Пушката 5 кгр., ботушитѣ. Една седма частъ отъ палатка. Колчета. Два хлѣба. Котленце. Манерка за вода. Ножъ. Лопата. Шинель.

— Всичко ли смѣтнахъ? Нѣкои се прѣгърбили, но влачатъ: потни, съсърдоточени. Тежко дишатъ, спиратъ, даватъ пушката на другаря си. Пакъ спиратъ, като не снематъ отъ себе си нищо, просто се прѣгърбили съ раницата си въ едно полуседящо положение. Нѣма сили да се отбие даже на страна. Сѣда и ротата започва да го заобикаля, както течението — камъка. Лежи — пакъ става: само да не остане на земята, въ опашката на полка. Слѣдъ полка вървятъ нѣ-

колко коне съ запасъ отъ патрони, а послѣ се започва една върволица отъ отчаяни, отпаднали духомъ болни. Тѣ сжщо вървятъ — но пристигнатъ при полка си и при етапнитѣ огньове не вече вечерята, а късно слѣдъ полунощъ. И на сутринята отново пакъ ставатъ или не ставатъ. Въ полка имаше 40-годишни хора.

— Тежко ли е? — попитахъ азъ единъ солдатинъ, който подигаше съ ржката си чувалъ съ патрони.

— Тежко.

— Много, извънредно много патрони.

— Патрони много но турци малко. И той започна да се смѣе. Нему бѣше весело. Младъ, безгриженъ, силенъ, здравъ.

По пжтя върви войска. Наредъ и нея по поляната, за да не ѝ бърка, се движи най-бързата частъ на обоза, нѣкъдѣ сж заловили 20 камили: тѣ вече служатъ на славянството. По-далечъ виждаме цѣло стадо овце, които се каратъ отъ двама солдати. А задъ овцетѣ подскача едно куцо яре, което кой знае какъ е изпаднало въ стадото. То жално пищѣше и бѣгаше, но накждъ? — Къмъ смъртъта.

Артелирийскитѣ коне едва-едва се влачатъ. Прислугата и тя се е впрѣгнала.

Войниците се задъхватъ отъ умора, но се шегуватъ помежду си:

— Карайте момчета! Защото пакъ нѣма да успѣемъ да влѣземъ въ бой съ турцитѣ.

XI.

Военни епизоди.

Македонцитѣ — турски войници.

Турцитѣ хванали въ плѣнъ единъ българинъ офицеръ и го прѣдали да бѣде пазенъ отъ двама

часови. Единиятъ часовой убилъ другия и казалъ на офицера: „Азъ съмъ македонецъ!“ И двамата благополучно стигнали въ българския лагеръ.

Единъ турски кавалеристъ — македонецъ изтървалъ нарочно коня си. Нему дали другъ конь, за да залови съ него първия изтърванъ конь. Тогава македонецътъ — кавалеристъ подмамилъ своя (изтървания) конь и съ двата коня избѣгаль при българитѣ.

Тѣзи бѣгълци — македонци, като отидатъ при нашитѣ войски, не искатъ да стоятъ съ скръстени ржцѣ, като плѣнници. Тѣ хвърлятъ феса си, надѣватъ войнишка шапка и се сражаватъ наредъ съ българитѣ противъ турцитѣ и то въ най-първитѣ редове.

Между плѣнницитѣ отъ турската войска около четиредесетъ процента сж християни, тѣй като турцитѣ винаги ги поставятъ на първата линия, и не назадъ. А това помага на македонцитѣ, по неволѣ турски солдати, при пръвъ удобенъ случай да се прѣдаватъ на нашитѣ войски.

* * *

Смѣлиятъ докторъ.

Докторъ Христакисъ се прослави съ своята храбрость, съ която той прѣвѣрзваше раненитѣ въ самия огънь, когато пакъ други нѣкои лѣкари, евреи и гърци, бѣгаха и се криеха въ трапищата. Докторъ Христакисъ разказаль слѣдния случай отъ извънредна храбрость. Този докторъ прѣвѣрзаль единъ български офицеръ, който билъ раненъ въ крака, и го поставилъ да лежи. Прѣзъ нощта пакъ се почналь бой. Офицерътъ пропѣлзѣль на двора, възсѣдналь единъ конь и заминаль къмъ своята рота и то само съ единъ револверъ, тѣй като неговата сабя е била занесена на друго мѣсто.

Докторъ Христакисъ скриль на тавана въ своята кжща около двадесетъ избѣгали отъ турската войска християни, като е рискуваль по такъвъ начинъ своя животъ.

Дъщерята на Христакиса, едно скромно малко гъркиначе, по име Ана, получила кръстъ за храбростъ.

* * *

Какъ населението е посрѣщало българскитѣ войски.

„Когато българскитѣ войски минаха прѣзъ Виза, градъ, който се намира всичко 120 километра отъ Цариградъ, съ население, повечето гърци, ги посрѣщна най-радостно. Населението цалуваше ржцѣтѣ на офицеритѣ, като ги посрѣщаше съ сълзи отъ радостъ.

Кореспондентѣтъ, който съобщава горното, е спалъ въ онази сжщата кжща, въ която билъ на 21 октомврий Махмудъ—Мухтаръ паша, лозенградския „герой“. Моятъ хазяинъ, казва кореспондентѣтъ, грѣкъ съ цѣлото си сѣмейство, дѣцата и стара майка — както впрочемъ, и цѣлото население на Виза — се спасилъ, като избѣгалъ по планинитѣ, дѣто прѣкаралъ 14 дена. Тѣ разправятъ ужасни работи за понесеното тегло. Турцитѣ искали и изтрѣгвали отъ населението всичко, каквото имъ кефняло и най-послѣ — и пари. Когато нѣкои отказвали да дадатъ, тогава турцитѣ го ударили на клане.“

Благодарение само на бързото и енергическо движение на българскитѣ войски и голѣмия страхъ на турцитѣ отъ тѣхъ, благодарение само на това гр. Виза е могълъ да остане неизгоренъ и неразграбенъ.

Плѣнени военни кореспонденти.

Българскитѣ войски заловиха двама английски кореспонденти отъ турската армия, когато тѣ, заедно съ послѣдния, сж бѣгали къмъ Чаталджа.

Тия кореспонденти ето какво съобщиха:

„Ние живѣхме въ селото Албазанъ, двѣ мили на западъ отъ Чаталджа. Знаехме, че на третия день ще срѣцнемъ турскитѣ развѣди; тѣ бѣха на четири

часа на западъ. Затова вчера тръгнахме къмъ Богадосъ и телеграфирахме на своитѣ вѣстници, българитѣ не могатъ стигна въ Албазанъ, тр. че но отъ една седмица. Като се връщахме назадъ, по-ба-ло 5 часа вечерята ние забѣлѣзахме, че нашия от-ратенъ пѣтъ е прѣсеченъ вече не отъ кавалерия, а отъ цѣль пѣхотенъ полкъ. Ние се хвърлихме къмъ об-изтокъ, но тамъ врѣхлѣтѣхме на кавалерия. Всѣмъ това намъ ни се показва, като нѣщо вълшебнo. Бъл-гаритѣ стрѣляха нѣколко пѣти въ въздуха и Бъл-слѣзохме отъ конетѣ си. Насъ ни порази спокойствие и дисциплината на войницитѣ. Ние имъ прѣдложихме пари, но тѣ ни взеха револверитѣ, а отъ паритѣ ни се отказаха. Заведоха ни при единъ офицеръ, който тѣ се дѣ хубаво ни нагости. Слѣдъ това ни настаниха въ спимъ въ палатката на генерала. да

Английскитѣ кореспонденти сж въ възторгъ отъ българитѣ. Но тѣ нищо не искаха да кажатъ за тур-скитѣ войски. Единиятъ казалъ само, че той билъ въ Чорлу прѣди двѣ седмици и прѣзъ всичкото въ врѣме той можалъ да види само три топа. Но туй бѣ-галцитѣ били цѣли тѣлпи и нито единъ баталионъ не е билъ въ редъ.

Барабанчика се отрѣзанитъ ржцѣ.

Прѣди битката при Люле-Бургасъ, турцитѣ хва-нали нѣколко войници кавалеристи, които били на разузнаване, и ги изклали до единъ, като ги осака-тили ужасно прѣди това. . . Мислейки го мъртавъ, тѣ оставили на мѣстото единъ дваисетъ годишенъ ба-рабанчикъ, единъ хубавъ строенъ момъкъ отъ Сѣвер-на България, който се бѣше защищавалъ като лъвъ. Тѣ го бѣха набучкали 'съ ножъ, извадили едното му око, разсѣкли слабинитѣ, и като върхъ на жестокостъ-та, отрѣзали му ржцѣтѣ. Послѣ свличайки дрехитѣ на мъртвитѣ, тѣзи варвари се разбѣгали весело. . .

Едва що бѣха отминали, барабанчика се изпра-

ви на коленетъ си. . Съсирената кръвъ бѣ запушила ужаснитъ му рани. . И, самичекъ, търпейки мжкитъ, нещастниятъ се влачи по лакти и коленъ прѣзъ кози пжтеки, къмъ мѣстото, къдѣто се надѣваше да намѣри другаритъ си. . Защото трѣбваше да изпълни дълга си, тъй като бѣ живъ още! Турцитъ му бѣха оставили барабана. . и той го бѣ взелъ съ себе си между зжбитъ си. . Когато той падна, изтощенъ, взе барабана между своитъ окрѣвавени и отрошени ржцѣ. И забарабани! Той биеше, както можеше, изтрѣгвайки отъ кожата дълги прѣсипнали викове, които други кавалеристи, негови братя по-оръжие, чуха. . Тѣ се притекоха. . Повдигнаха умирающия, прѣвѣрзаха го, както можаха и го отнесоха на ржцѣ върху една покривка. .

На мѣстото, два часа слѣдъ това, единъ офицеръ, прѣдупрѣденъ, се притече.

— Къдѣ сж тѣ? . .

— На осемъ километра. . . два полка. . . топове. . на югъ . . .

— Вие колко бѣхте?

— Дванадесетъ!

— А колко бѣха тѣ, когато ви обсадиха?

— Сто . . .

Офицерътъ си свали фуражката и се наведе върху умирающия войникъ:

— Ние ще отмѣстимъ, другарю . . . Сигуренъ ли си за свѣдѣнната си?

— Да, изхърка войникътъ.

— Ти си герой . . . Твоето име, кажи ни името си..

Но никой не ще узнае нѣкога, какъ се казваше барабанчика съ отрѣзанитъ ржцѣ, неизвѣстниятъ герой. Послѣдната му дума бѣ казана . . И офицерътъ на коленъ, гологлавъ запитваше единъ трупъ.

часа на западъ. Затова вчера тръгнахме къмъ гр. Богадосъ и телеграфирахме на своитѣ вѣстници, че българитѣ не могатъ стигна въ Албазанъ по-рано отъ една седмица. Като се връщяхме назадъ, около 5 часа вечерята ние забѣлвзахме, че нашия обретенъ пжтъ е прѣсеченъ вече не отъ кавалерия, а отъ цѣлъ пѣхотенъ полкъ. Ние се хвърлихме къмъ изтокъ, но тамъ врѣхлѣтѣхме на кавалерия. Всичко това намъ ни се показва, като нѣщо вѣлшебно. Българитѣ стрѣляха нѣколко пжти въ въздуха и ние слѣзохме отъ конетѣ си. Насъ ни порази спокойствието и дисциплината на войницитѣ. Ние имъ прѣдложихме пари, но тѣ ни взеха револверитѣ, а отъ паритѣ ни се отказаха. Заведоха ни при единъ офицеръ, който твърдѣ хубаво ни нагости. Слѣдъ това ни настаниха да спимъ въ палатката на генерала.“

Английскитѣ кореспонденти сж въ възторгъ отъ българитѣ. Но тѣ нищо не искаха да кажатъ за турскитѣ войски. Единиятъ казалъ само, че той билъ въ Чорлу прѣди двѣ седмици и прѣзъ всичкото туй врѣме той можалъ да види само три топа. Но бѣгалцитѣ били цѣли тѣлпи и нито единъ баталионъ не е билъ въ редъ.

Барабанчика съ отрѣзанитѣ ржци.

Прѣди битката при Люле-Бургасъ, турцитѣ хваляли нѣколко войници кавалеристи, които били на разузнаване, и ги изклали до единъ, като ги осаkali тили ужасно прѣди това. . . Мислейки го мъртавъ, тѣ оставили на мѣстото единъ дваисетъ годишенъ барабанчикъ, единъ хубавъ строенъ момъкъ отъ Сѣверна България, койго се бѣше защищавалъ като лвъ. Тѣ го бѣха набучкали съ ножъ, извадили едното му око, разсѣкли слабинитѣ, и като върхъ на жестокостта, отрѣзали му ржцѣтѣ. Послѣ свличайки дрехитѣ на мъртвитѣ, тѣзи варвари се разбѣгали весело. . .

Едва що бѣха отминали, барабанчика се изпра-

ви на коленетъ си. . Съсирената кръвъ бѣ запушила ужаснитъ му рани. . И, самичекъ, търпейки мъжитъ, нещастниятъ се влачи по лакти и коленѣ прѣзъ кози пжтеки, къмъ мѣстото, къдѣто се надѣваше да намѣри другаритъ си. . Защото трѣбваше да изпълни дълга си, тъй като бѣ живъ още! Турцитъ му бѣха оставили барабана. . и той го бѣ взелъ съ себе си между зжбитъ си. . Когато той падна, изтощенъ, взе барабана между своитъ окръжавени и отрошени ржцѣ. И забарабани! Той биеше, както можеше, изтръгвайки отъ кожата дълги прѣсипнали викове, които други кавалеристи, негови братя по-оръжие, чуха. . Тъ се притекоха. . Повдигнаха умирающия, прѣввѣрзаха го, както можаха и го отнесоха на ржцѣ върху една покривка. .

На мѣстото, два часа слѣдъ това, единъ офицеръ, прѣдупрѣденъ, се притече.

— Къдѣ сж тѣ? . .

— На осемъ километра. . . два полка. . . топове. . на югъ . . .

— Вие колко бѣхте?

— Дванадесетъ!

— А колко бѣха тѣ, когато ви обсадиха?

— Сто . . .

Офицерътъ си свали фуражката и се наведе върху умирающия войникъ:

— Ние ще отмѣстимъ, другарю . . . Сигуренъ ли си за свѣдѣннията си?

— Да, изхърка войникътъ.

— Ти си герой . . . Твоето име, кажи ни името си..

Но никой не ще узнае нѣкога, какъ се казваше барабанчика съ отрѣзанитъ ржцѣ, неизвѣстниятъ герой. Послѣдната му дума бѣ казана . . И офицерътъ на коленѣ, гологлавъ запитваше единъ трупъ.

ХІІ.

Единъ разговоръ съ турски плѣнници.

Извѣстно е, че турцитѣ, за да скриятъ своитѣ поражения, даваха до европейската преса най-лъжливи свѣдѣния. Турскиятъ генералисимусъ, Назъмъ-паша, на 17 октомврий бѣше изпратилъ на великия везиръ съобщение, че турската армия била прѣвзела село Искюдаръ. Туй извѣстие бѣше намѣрило мѣсто въ вѣстникъ „Matin“. — За да ви дамъ една идея за истиността на подобна новина, пише кореспондентътъ на този вѣстникъ, достатъчно е да ви кажа, че въ момента, когато тази телеграма е била пратена до великия везиръ, азъ, заедно съ единъ български офицеръ, се намирахме на височинитѣ до селото Искюдаръ. Ние бѣхме, съ нашитѣ коне, единственитѣ живи същества, изгубени въ тази самотия, отдѣто ние наблюдавахме къмъ сѣвероизтокъ отъ Одринъ важния турски фортъ Шейтанъ-Тарла. На около 20 км. отъ града станаха голѣми сражения, на които азъ присъствувахъ и за които ви писехъ. Но въ Искюдоръ нищо не бѣше се случило. Отъ тамъ азъ и другаря ми наблюдавахме одринскитѣ минарета, които се губятъ въ небето. Около насъ голѣми могили, насипани прѣди въкове по върховетѣ на хълмоветѣ, означаватъ пѣтя на послѣдователнитѣ нахлувания на сѣвернитѣ народи, привлечани отъ славата на мистериозна Византия.

Сърдечното отнасяне на раненитѣ българи къмъ раненитѣ турци. Отъ Мустафа-паша до Стара-Загора азъ пътувахъ въ единъ тренъ, който носѣше ранени отъ бойното поле при Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургазъ. Азъ бѣхъ очуденъ отъ гледката и заслужва да ви пиша за нея. Въ повечето вагони отъ този

тренъ се намираха между раненитѣ българи и нѣколко ранени турци, зарѣзани отъ тѣхнитѣ и прибрани отъ българскитѣ санитарии. И докато раненитѣ българи се смѣяха, шегуваха и пѣяха въ хоръ, турцитѣ мършави, блѣдни, отслабнали отъ дългитѣ лишения, стояха въ дъното на вагона. Отъ врѣме на врѣме тѣ въздишаха и единъ глухъ плачъ излизаше отъ тѣхнитѣ гърди. Тогава изведнажъ българитѣ спираха да се шегуватъ, приближаваха се къмъ турцитѣ и ги обсипваха съ утѣшителни думи. И тогава тамъ нѣмаше вече ни побѣдителни, ни побѣдени, но едно тѣсно братство въ скръбта.

На станицитѣ, дѣто ние спирахме, дамитѣ отъ Червения кръстъ ни посрѣщаха и ни даваха съѣстни прѣдмети, конякъ, чай и сладка. Нито веднажъ азъ не видѣхъ българитѣ да изѣдатъ онова, което получаваша, прѣди да подадатъ нѣщо на турцитѣ, които стояха неподвижни въ дъното на вагона. И всичко това, увѣрявамъ ви, бѣше извънредно трогателно.

Въ болницитѣ въ Стара-Загора дѣто сега сѣ настанени много турски ранени, една дама отъ Червения кръстъ, жена на полковникъ, който сега се бие при Чаталджа, ми каза тази сутринь:

— Турцитѣ, ранени сѣ много изненадани отъ грижитѣ, съ които ние ги заобикаляме. Често тѣ ни казватъ:

„— Защо вие сте тѣй добри къмъ насъ? Долу, у насъ, намъ ни казваха, че ние ще бждемъ изклани, ако попаднемъ въ ржцѣтъ на българитѣ. Защо тѣ тѣй сѣ ни лъгали? Ахъ да, както казваха другаритѣ прѣвъ послѣднитѣ дни, прѣди да бждемъ ранени, плѣсеньта на турцитѣ е вече изпѣта.“

„Плѣсеньта на турцитѣ е вече изпѣта.“

Това фигурално изражение вчера азъ го чухъ много пжти отъ устата на плѣненитѣ ранени турци. То изразява добръ дълбоката деморализация и отчаянието на тѣзи хора, чиито бѣдни мозъци тѣй схващали неочаквания погромъ на тѣхната империя, която тѣ мислѣха за непобѣдима сила.

Мнозина, обаче, не знаяха за съществуването на България и причинитѣ, по които тѣ отиваха да се биятъ. Една частъ отъ раненитѣ турци, които бѣха въ

моя вагонъ, сж отъ Азия. Съ отворени уста тѣ слушаха разказитѣ на своитѣ другари, които бѣха родомъ отъ одринския вилаетъ, за истинскитѣ причини на войната.

Единъ отъ тѣхъ ми каза слѣдната фраза, която ми прѣведе единъ раненъ българинъ:

— Всичко това ние не знаяхме. Въ Бруса ни натикаха въ казармата и ни казаха, че съгласно закона на Пророка, ние трѣбва да отидемъ да се биеме съ гяуритѣ, защото послѣдния часъ вече е ударилъ. Алаха ни обѣщаваше побѣда, а валиитѣ ни обѣщаваша, че ще дѣлимъ неизброимитѣ богатства на душманитѣ на Алаха. Тѣй бѣхме ние измамени.

Тѣй прѣкараха раненитѣ турци, слисани отъ братскитѣ чувства на раненитѣ българи, които имъ купуваха тютюнъ и имъ даваха даже пари. Защото, ако турчитѣ нѣматъ пари, то българитѣ имаха спестени. И азъ си спомнямъ това, което ми казваше прѣди нѣколко дена, прѣзъ деня на битката на 16 октомврий подъ Одринъ, въ окопитѣ, дѣто ние бѣхме се крили отъ шрапнелитѣ, когато едва на 400 метра пушкитѣ трѣщѣха, — спомнямъ си това, което ми каза единъ офицеръ, който бързаше да скрие въ единъ жгълъ на окопа извѣстно число монети и банкноти:

—Всичко това, ми каза той, сж паритѣ на моитѣ хора, които ми ги повѣриха, прѣди да заминатъ за битката, като ме натовариха да ги изпратя на това и това лице, въ члудай че бждатъ убити. 250 души ми дадоха 6,000 лв. Повечето отъ тѣхъ сж дребни селяни, които нѣматъ нищо друго, освѣнъ едно парче земя. Но българинтъ е трѣзвенъ и спестовенъ: всѣки си имаше спестено по малко и това ни очудваше.

XIII

Огромнитѣ загуби на турцитѣ.

Отъ 16 до 20 октомврий имаше нѣколко ожесточени сражения на линията Люде-Бургазъ и Бунаръ-

Хисаръ съ турската армия, която се състоеше отъ 120,000 души пѣхота при 300 топа и 65 ескадрона кавалерия.

Въ врѣме на сражението, които се продължаваха петъ дена, дѣсното крило на турцитѣ непрѣкъснато атакуваше на гѣсти колони лѣвото крило на българската армия, съ цѣль да прѣсече съобщението съ Лозенградъ.

Българитѣ геройски отговаряха на всички атаки и, благодарение на силната артилерия, а тѣй сѣщо и на точната стрѣлба на пѣхотата, покриха съ турски трупове полето и накараха неприятеля да 'отстъпи подъ смъртоносния огънь.

На третия день центъра на българската армия почна енергично да настѣпва. Като се криеше подъ закрилата на силния артилерийски огънь, пѣхотата съ атака на ножъ прѣвзе непрѣстъпнитѣ турски укрѣпления и продължаваше да прѣслѣдва неприятеля, който бѣгаше въ панически страхъ подъ изтрѣбителния артилерийски огънь.

На петия день лѣвото крило на българитѣ, подкрѣпено съ прѣсни сили, започна рѣшително настѣпление и по всички линии разби неприятелската армия, която изгуби своитѣ силни позиции.

Българитѣ взеха 42 скорострѣлни топове, 2800 плѣнени войници, нѣколко знамена и 150 вагони съ хранителни продукти и военни припаси, 2 локомотиви и нѣколко склада за храна.

Загубитѣ на българитѣ въ тѣзи сражения сѣ 15,000 убити и ранени, загубитѣ на турцитѣ сѣ повече отъ 40,000. Въ това сражение турската армия бѣше унищожена.

Бѣгашата въ безпорядѣкъ турска армия не можа да се задържи на укрѣпенитѣ позиции между Чорлу и Сарай и отстъпи къмъ Чатаалджа.

Турската армия, която е разбита и морално убита, а главно лишена отъ артилерия, едва ли би могла да защити столицата си.

XIU

Пристигане на българи доброволци отъ Америка.

Въ София съобщаватъ отъ Чехия, че прѣди три дена се върнали отъ Америка 1200 българи-доброволци, които минали прѣзъ Чехия и бързали за войната.

Въ всички градове на пѣтя чехитѣ привѣтствуваха българитѣ-доброволци съ възторжени многочислени овации, говорили имъ привѣтствени рѣчи, подарявали на доброволцитѣ цвѣта, угощавали ги. Соколовскитѣ организации отивали съ своитѣ знамена и съ музика на гарата. Въобще военнитѣ побѣди на съединенитѣ югославянски държави и армии надъ турскитѣ войски възбуждатъ неописуемъ ентузиазмъ въ Чехитѣ. Слѣдъ Русия, Чехия жертвува най-много за балканскитѣ воюващи народи: и санитарно-медицинска помощъ и парична

XIU

Рускитѣ болници въ България.

Вчера вечеръта пристигнаха въ София прѣзъ Русе-Плѣвенъ всичкитѣ санитарни отряди на руския „Червенъ кръстъ“, които се състоятъ тгъ 11 д-тори, 34 милосердни и 65 санитарни. Главната болница на

Георгиевската община ще бѣде разположена въ София, при нея ще останатъ 5 доктори, останалитѣ лазаретни общини и болници ще се отправятъ за военния театръ и ще бѣдатъ подвижни. При всѣка болница ще има по двама доктори, отъ които единия ще бѣде старши. Рускитѣ санитарни отряди навсѣкѣждѣ бѣха сърдечно посрѣщнати и приети отъ българскитѣ власти и население, особено въ Русе и Плевенъ, дѣто отрядитѣ пристигнаха денемъ. Тамъ ги посрѣщнаха съ музика и съ викове „ура“. Гаритѣ бѣха украсени съ руски и български национални флагове. Въ София ги посрѣщнаха, между другитѣ, прикомандирования къмъ тѣхъ отъ българския „Червенъ кръстъ“ колега, който е прѣдседателъ на послѣдния — докторъ Моловъ, докторъ Мирковъ, депутата отъ народното събрание Радевъ и бившия министръ-прѣдседателъ Малиновъ. Тѣй сѣщо посрѣщнаха на гарата въ София руския санитаренъ отрядъ и членоветѣ на тукашната руска мисия, начело съ посланика Неклюдовъ.

Съдържание:

	стр.
1. Слѣдъ Лозенградъ до Люле-Бургазъ . . .	3.
2. Най-доброто описание	7.
3. Героизмътъ на българскитѣ войски при Люле-Бургазъ	14.
4. Отъ Люле-Бургазъ до Чаталджа	17.
5. Бойното поле около Люле-Бургазъ слѣдъ ужасната битка	20.
6. Звѣрствата на разбититѣ турски пълчища	22.
7. Войска или зганъ е турската армия	26.
8. Голѣмия турски страхъ	30.
9. Картини отъ бойното поле	35.
10. Картини отъ люле-бургазкото бойно поле.	37.
а) Военния кореспондентъ е важна птица.	43.
б) Изпращане телеграми отъ бойното поле.	47.
в) Тържественото влизане въ Чорлу	50.
г) Походъ	52.
11. Военни епизоди	
а) Македонцитѣ — турски войници	53.
б) Смѣлиятъ докторъ	54.
в) Какъ населението е посрѣщало българскитѣ войски.	54.
г) Плѣнени военни кореспонденти	55.
д) Барабанчика съ отрѣзанитѣ ръцѣ	56.
12. Единъ разговоръ съ турски плѣнници.	57.
13. Огромнитѣ загуби на турцитѣ	60.
14. Пристигане на българскитѣ доброволци отъ Америка	62.
15. Рускитѣ болници въ България	62.

